

10000

Д. Сорок; Вступ. 3634 тис.

~~146516~~

17 84448

МОЛОДНЯК

8-9

1934

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

V.N. Karazin Kharkiv National University

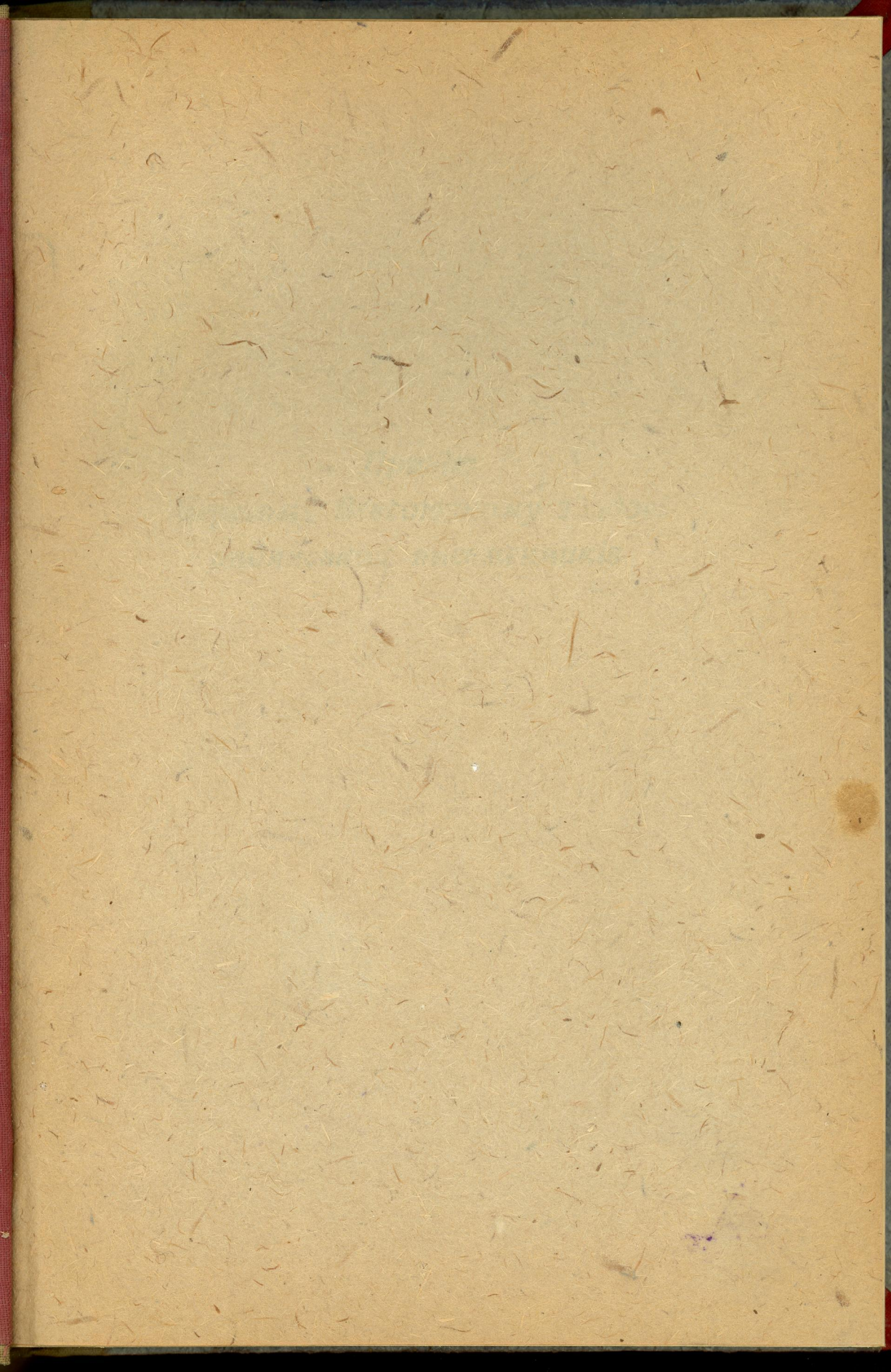
00356758

0

6516

Привіт

*Першому Всесоюзному з'їздові
радянських письменників*

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF BOSTON
1885

146516

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

(РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ)

8-9

СЕРПЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ

1934

68

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК ♦ ХАРКІВ

59

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

81-334

„Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати“.

Редактор — Г. Рашміділов
Ред. мови й коректор — С. Шахрай
Техоформлення — Грузиний
Здано до складання 17-VIII-34 р.
Підписано до друку 2-X-34 р.
5¹/₄ пап. арк. В 1 пап. арк. 127.000 літерів.
Формат паперу 77 × 105 сант.
Вага 1 м. стопи 50 кг.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків, Донець-Захаржевська, 6.

Уповноважений Головліта 4434.

Зам. 1097.

Прим. 2.600

ПРО РАДЯНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ

Доповідь О. М. ГОРЬКОГО на Першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників

Джерело й основа художньої творчості

Роль трудових процесів, які перетворили вертикальну тварину в людину і створили основні засади культури, ніколи не була досліджена так всебічно і глибоко, як вона того заслуговує. Це природно, бо таке дослідження не в інтересах експлуататорів праці, що, перетворюючи енергію мас, як якусь сировину, в гроші, в даному разі, звичайно, не могли підвищувати цінність сировини. Починаючи з глибокої давнини, від часу поділу людей на рабовласників і рабів, живою силою трудових мас користувалися і користуються — так само, як ми тепер користуємось механічною силою течії річок. Первісні люди змальовувались істориками культури, як філософствуючі ідеалісти і містики, творці богів, шукачі „сенсу життя“. Первісній людині приписувався настрій Якова Бема, шевця, який жив наприкінці XVI, на початку XVII віку і між ділом займався філософією, вельми люб'язною буржуазним містикам; Бем учив, що „людина повинна розмишляти про небо, про зорі та стихії і про тварі, які пішли від них, також про святих янголів, про диявола, про небо та пекло“.

Ви знаєте, що матеріалом для історії первісної культури служили дані археології та відбитки стародавніх релігійних культів, а пережитки ці висвітлювалися і розглядалися під впливом християнсько-філософської догматики, яка не мала була і атеїстам-історикам. Цей вплив цілком ясний в теорії надорганічного розвитку Спенсера і не тільки в нього, він не чужий і Фрезеру і всім іншим. Але ніхто з істориків пер-

вісної і стародавньої культури не користувався даними фольклору, усною творчістю народу, свідченнями міфології, яка в загальному є відбиттям явищ природи, боротьби з природою і відбиттям соціального життя в широких художніх узагальненнях.

Дуже важко уявити двоного тварину, яка витрачала всі свої сили на боротьбу за життя, мислящою абстраговано від процесів праці, від питань роду і племені. Важко уявити Іммануїла Канта у звірячій шкірі і босого в міркуваннях про „речі в собі“. Абстрактно мислила людина пізнішого часу, та самотня людина, про яку Аристотель у „Політиці“ сказав: „Людина поза суспільством — або бог, або звір“. Будучи звіром, він іноді примушував визнавати себе богом, але як звір став матеріалом для створення численних міфів про звіроподібних людей, так само як перші люди, що освоїли коня для верхової їзди, дали основу для міфа про кентаврів.

Істориками первісної культури цілком замовчувалися зовсім ясні ознаки матеріалістичного мислення, яке неминуло збуджувалося процесами праці і всією сумою явищ соціального життя стародавніх людей. Ознаки ці дійшли до нас у формі казок та міфів, в яких ми чуємо відгуки роботи щодо приручення тварин, відкриття цілющих трав, винайдення знарядь праці. Уже в глибоку давнину люди мріяли про можливість літати в повітрі, — про це говорять нам легенди про Фаетона Дедала та сина його Ікара, а також казка про „килим-самольот“. Мріяли про прискорення руху по землі — казка про „чоботи-скоходи“, освоїли коняку, бажання пла-

вати по річці швидше за її течію привело до винайдення весла й паруса, прагнення вбивати ворога і звіра здала послужило мотивом винайдення праці, лука, стріл. Мислили про можливість напружити й виткати за одну ніч величезну кількість матерії, про можливість побудувати за одну ніч добре житло, навіть „замок“, тобто житло, укріплене проти ворога, створили прядку, одне з найдавніших знаряддів праці, примітивний ручний верстат для ткання і створили казку про Василісу Премудру. Можна навести ще десятки доказів доцільності старовинних казок і міфів, десятки доказів далекозорості образного, гіпотетичного, але вже технологічного мислення первісних людей, що підносилося до таких уже сучасних нам гіпотез, як наприклад, утилізація сили обертання землі навколо своєї вісі, або знищення полярної криги. Всі міфи й казки стародавності ніби завершуються міфом про Тантала: Тантал стоїть по горло у воді, його мучить спрага, але він не може вгамувати її, — це стародавня людина серед явищ зовнішнього світу, не пізнаних нею.

Не маю сумніву в тому, що старовинні казки, міфи, легенди відомі вам, але дуже хотілося б, щоб основний їх сенс був засвоєний більш глибоко. Сенс цей зводиться до прагнення стародавніх робочих людей полегшити свою працю, посилити її продуктивність, озброїтися проти четвероногих і двоногих ворогів, а також силою слова, прийомом „замовлянь“, „заклинань“ вплинути на стихійні ворожі людям явища природи. Останнє особливо важливе, бо знаменує, як глибоко люди вірили в силу свого слова, а віра ця пояснюється явною і цілком реальною користю мови, що організовує соціальні взаємини і трудові процеси людей. „Заклинаннями“ намагалися подіяти навіть на богів. Це цілком природно, бо всі боги стародавності жили на землі, були людиноподібними і поводити себе так само, як люди: доброзичливо щодо покірних, ворожо — до неслухняних, були як люди заздрі, мстиві, честолюбні. Факт людиноподібності богів — один із доказів на користь того погляду, що

релігійне мислення виникло не з споглядання явищ природи, а на ґрунті соціальної боротьби. Цілком припустимо думати, що сировиною для фабрикації богів були „знатні“ люди стародавності, — Геркулес, „герой праці“, „майстер на всі руки“ був кінець-кінцем зведений на Олімп, в середовище богів. Бог в уяві первісних людей не був абстрактним поняттям, фантастичною істотою, але цілком реальною фігурою, озброєною тим або іншим знаряддям праці, бог був майстер того або іншого ремесла, учитель і співробітник людей. Бог був художнім узагальненням успіхів праці, і „релігійне“ мислення трудової маси треба взяти в лапки, бо це була чисто художня творчість. Ідеалізуючи здатності людей і ніби передчуваючи їх могутній розвиток, міфотворчість в основах своїх була реалістична. Під кожним зльотом стародавньої фантазії легко відкрити її побудника, а цей побудник завжди — прагнення людей полегшити свою працю. Цілком ясно, що це прагнення було внесене в життя людьми фізичної праці. І цілком ясно, що бог не з'явився б і не існував би так довго в життєвому обиході людей праці, якби він не був суґубо корисний владикам земним, експлуататорам праці. В нашій країні бог так швидко і легко виходить з ужитку саме тому, що зникла причина його буття — необхідність виправдання влади людини над людиною, бо людина людині повинна бути тільки співробітником, другом, співбійцем, учителем, а не владикою розуму і волі його.

Але чим більш могутнім і владним ставав рабовласник, тим вище в небеса підносилися боги, а в масі з'явилося богоборення, втілене в образі Прометея, естонського Калеві та інших героїв, які бачили в бозі ворожого їм владика.

Дохристіанський, поганський фольклор не зберіг будьяких ясно виявлених ознак наявності мислення про „сутність“, про „первопричину всіх явищ“, про „речі в собі“ і взагалі ознак мислення, яке було організоване як система в IV віці до нашої ери „пророком Аттики“ Платоном, осново-

положником світорозуміння абстрагованого від процесів праці, від умов і явищ побуту. Відомо, що церква визнала Платона провісником християнства. Відомо, що церква споконвіку свого вперто боролася проти „пережитків поганства“, а ці пережитки — відбитки трудового, матеріалістичного світорозуміння. Відомо, що як тільки феодалі почали відчувати силу буржуазії, з'явилася ідеалістична філософія єпископа Берклея, реакційне значення якої висвітлено В. І. Леніним в його бойовій книзі проти ідеалізму. Відомо, що напередодні французької революції в кінці XVIII віку буржуазія скористувалася матеріалістичною мислю для боротьби з феодализмом і надхненником його — релігією, але, перемігши класового ворога свого і в острахові перед новим ворогом — пролетаріатом, негайно повернулася до світогляду ідеалізму і під захист церкви. Більш або менш тривожно відчуваючи беззаконність і хисткість влади своєї над масами трудового народу, буржуазія на протязі XIX віку намагалася виправдати своє буття філософією критичизму, позитивізму, раціоналізму, прагматизму і іншими спробами перекручення чисто матеріалістичної мислі, що виходить з процесів праці. Спроби ці одна за одною виявляли своє безсилля „пояснити“ світ, і в XX віці знову було визнано, що вождем філософствующої мислі є ідеаліст Бергсон, вчення якого, до речі, „сприятливе для католицької релігії“. Якщо до такого певного визнання необхідності руху назад додати сучасний лемент буржуазії про згубне значення нестримного зростання техніки, що створила фантастичні багатства капіталістів, ми дістаємо цілком ясне уявлення про міру інтелектуального зубоження буржуазії і про необхідність знищення її, як історичного пережитку, який, розкладаючись, отруєє світ трупною отрутою свого гниття. Причиною інтелектуального зубоження завжди є ухилення від пізнання основного сенсу явищ дійсності, — втеча від життя в наслідок страху перед ним, або в наслідок егоїстичного прагнення до спокою, в наслідок со-

ціальної байдужості, викликаної найпошлішим і огидним анархізмом капіталістичної держави.

Славлена культура капіталізму

Є повна підстава сподіватися, що коли історія культури буде написана марксистами, ми переконаємося, що роль буржуазії в процесі культурної творчості дуже перебільшена, а в галузі літератури особливо сильно, і ще більше в галузі живопису, де буржуазія завжди була роботодавцем і тим самим з'являлася законодавцем. Буржуазія не мала в самій собі і не має тяжіння до творчості культури, якщо цю творчість розуміти ширше, ніж тільки як безперервний розвиток зовнішніх матеріальних, побутових вигід і розвиток розкошів. Культура капіталізму є не що інше, як система способів фізичного і морального розширення і зміцнення влади буржуазії над світом, над людьми, скарбами землі, енергіями природи. Сенс процесу розвитку культури буржуазія ніколи не розуміла, як необхідність зростання всієї маси людства. Відомо, що за силою буржуазної економічної політики кожна сусідня нація, організована як держава, була ворожою, а племена, слабо організовані, і, особливо, кольорові, служили буржуазії як раби ще більш безправні, ніж її власні білошкірі раби.

У селян і робітників відібрано було право на освіту, на розвиток розуму й волі до пізнання життя, до зміни його умов, до полегшення трудової обстановки. У школах виховувались і виховуються тільки покірні слуги капіталізму, які вірять в його непохитність і законність. Про „виховання народу“ говорили, писали, навіть хвастились успіхами грамотності, але насправді роздробляли трудовий народ, прищеплюючи йому ідеї непримиренної різності рас, націй, релігій. Цією проповіддю виправдовується нелюдська колоніальна політика, яка дає чимраз ширший простір безглуздій пристрасі до наживи, ідіотській жадності крамарів. Цій проповіді служила буржуазна наука, не гребуючи спускатись до твердження, що не-

гати́вне ставлення людей арійської раси до всіх інших „органічно виросло з метафізичної діяльності цілого народу“, хоч цілком очевидно, що, коли „цілий народ“, заражався срамотною, тваринною ворожістю до кольорових рас або до семітів, — зараза ця прищеплювалася цілком реальною фізичною і найпідлішою діяльністю буржуазії — „вогнем і мечем“. Якщо пригадати, що цю діяльність християнська церква зробила символом страждання вельюбового сина божого, — зловісний гумор цього оголюється з наочністю огидною. До речі: Христос, „син божий“, — єдиний „позитивний“ тип, створений церковною літературою, на цьому типові невдалого примирителя всіх суперечностей життя особливо яскраво показана творча слабосилість церковної літератури.

Історія технічних і наукових відкриттів багата на факти опору буржуазії навіть зростанню технічної культури. Факти такого опору загальновідомі, так само як відома і причина його: дешевина живої робочої сили. Скажуть: а все таки техніка росла і досягла значної висоти. Це безперечно. Але це пояснюється тим, що техніка сама ніби пророкує і навіть людині можливості їй необхідності дальшого її зростання.

Зрозуміло, я не стану заперечувати, що в свій час, наприклад у відношенні до феодалізму, буржуазія була силою революційною і сприяла зростанню матеріальної культури, неминуче приносячи в жертву цього зростання інтереси життя і силу робітничих мас. Але випадок Фультона показує нам, що буржуазія Франції, навіть після перемоги своєї, не зразу оцінила значення парових суден для розвитку торгівлі і самооборони. А це — не один випадок, що свідчить про консерватизм міщанства. Нам важливо засвоїти, що цей консерватизм, ховаючи в собі турботу про зміцнення і оборону буржуазією своєї влади над світом, всіляко обмежував можливості інтелектуального зростання трудового народу, але кінець-кінцем все ж привів до того, що в світі з'явилася нова сила —

пролетаріат, і що пролетаріатом уже створена держава, в якій інтелектуальне зростання мас не обмежується. Є тільки одна галузь, де всі технічні новини приймалися буржуазією без заперечень і негайно, це — галузь виробництва зброї для нищення людей. Здається, ніхто ще не відзначив впливу виробництва зброї самооборони буржуазії на загальний хід розвитку техніки в промисловості, що обробляє метали

Герої капіталізму і його літератури

Процес соціально-культурного зростання людей розвивається нормально тільки тоді, коли руки вчать голову, потім порозумнішала голова вчить руки, а розумні руки знову і вже сильніші сприяють розвиткові мозку. Цей нормальний процес культурного розвитку людей праці був у стародавні часи перерваний силою відомих вам причин. Голова відірвалася від рук, мисль від землі. В масі діячів з'явилися споглядачі, що пояснюють світ і зростання мислі абстрактно, незалежно від процесів праці, які міняють світ відповідно до інтересів і цілей людей. Мабуть, на початку вони служили організаторами трудового досвіду і були такими ж „знатними людьми“, героями праці, яких ми бачимо в наші дні в нашій країні. А потім в їх середовищі зароджується джерело всіх соціальних лих — спокуса влади одного над багатьма, прагнення до легкого життя коштом чужої робочої сили і потворне, підвищене уявлення про свою індивідуальну силу, — уявлення, яке на початку живилося визнанням виняткових здібностей даної одиниці, хоча ці здібності були тільки концентрацією, відбитком трудових досягнень робочого колективу — роду, племені. Розрив праці й мислення приписується істориками культури всій масі первісних людей і виховання ними індивідуалістів ставиться навіть в заслугу їм, як явище позитивного характеру. Історія розвитку індивідуалізму дана з прекрасною повнотою і ясністю історією літератури. Я знову звертаю вашу увагу, товариші, на той факт,

що найбільш глибокі і яскраві, художньо досконалі типи героїв, створені фольклором, усною творчістю трудового народу. Досконалість таких образів, як Геркулес, Прометей, Мікула Селянинович, Святогор, далі доктор Фауст, Василиса Премудра, іронічний удачник Іван-дурень і нарешті Петрушка, що перемагає лікаря, попа, поліцейського, чорта і навіть смерть,—все це образи, у створенні яких гармонійно поєдналися раціона і інтуїція, мисль і чуття. Таке поєднання можливе лише при безпосередній участі творця в роботі творчості дійсності, в боротьбі за оновлення життя.

Дуже важливо відзначити, що фольклорові зовсім чужий песимізм, не зважаючи на той факт, що творцям фольклору жилося тяжко, і стражденно рабська праця їх була позбавлена глузду експлуататорами, а особисте життя — безправне і беззахисне. Але при всім цим колективу ніби властива свідомість його безсмертя і певність його перемоги над усіма ворожими йому силами. Герой фольклору „дурень“, до якого з презирством ставляться навіть батько і брати, завжди виявляється розумнішим за них, завжди перемагає всіх житейських лих, так само як переборює їх і Василиса Премудра.

Якщо іноді у фольклорі звучать ноти безнадійності і сумніву в сенсі земного буття, ці ноти явно нав'язані двотисячолітньою проповіддю песимізму християнської церкви і скептицизмом неувства паразитичної дрібної буржуазії, що перебуває між молотом капіталу і ковадлом трудового народу. Значення фольклору особливо яскраво висвітлюється порівнянням його фантастики, заснованої на успіхах праці з важкою, бездарною фантастикою церковної „житійної“ літератури і жалюгідною фантастикою лицарських романів. Епос і лицарський роман—творчість феодального дворянства, його герой—завойовник. Добре відомо, що вплив феодальної літератури ніколи не був особливо значним.

Буржуазна література починається ще в стародавності єгипетською каз-

кою про „зłodія“, її продовжують греки, римляни, вона з'являється в епоху розкладу лицарства на зміну лицарського роману. Це—справжня буржуазна література і її основний герой — шахрай, зłodій, потім детектив і знову зłodій, але вже „зłodій-джентльмен“.

Починаючи з постаті Тіля Уленшпігеля, створеного наприкінці XV століття, з постаті Сімпліціссімуса XVII віку, Лазарільо із Тормес, Жільблаза, героїв Смоллета і Фільдінга до „Милого друга“ Мопассана, до Арсена Люпена, до героїв „детективної“ літератури Європи наших днів, ми налічимо тисячі книжок, героями яких є шахраї, зłodії, вбивці і агенти кримінальної поліції. Це і є справжня буржуазна література, що особливо яскраво відбиває справжні смаки, інтереси і практичну „мораль“ її споживачів. „Нема лиха без добра“: на ґрунті цієї літератури, щедро угноєної всіляким паскудством, і в тім числі паскудством міщанського „здорового глузду“, — на цьому ґрунті вирости такі чудесні художні узагальнення, як наприклад, постать Санчо Панса, як Тіль Уленшпігель де-Костера і немало інших, рівноцінних цим двом. Одним із найповажніших доказів глибокого класового інтересу буржуазії до опису злочинів є відомий випадок Понсон-дю-Террайля; коли цей автор закінчив свій багатотомний роман про Рокамболя смертю героя, читачі організували перед квартирою Террайля демонстрації, вимагаючи продовження роману, — успіх, якого не зазнав жоден з найвидатніших літераторів Європи. Читачі дістали ще кілька томів „Рокамболя“, що воскрес не тільки фізично, але й морально. Це — грубий, але широко розповсюджений і звичайний для всієї буржуазної літератури приклад перетворення душогуба і грабіжника в доброго буржуа. Спритністю зłodіїв, хитрощами вбивць буржуазія втішалася з такою ж насолодою, як і проникливістю детективів. Детективний роман до сьогодні є найулюбленішою духовною стравою ситих людей Європи, а, проникаючи в середовище напівголодного робітника, цей роман служив і

служить однією з причин повільності зростання класової свідомості, збуджує симпатії до спритних злодіїв, волю до злодіяства — партизанської війни одиниць проти буржуазної власності і, стверджуючи мізерну оцінку буржуазією життя робітничого класу, сприяє зростанню вбивств і інших злочинів проти особи. Палка любов європейського міщанства до романів злочинів стверджується ряснотою авторів цих романів і цифрами тиражу книг.

Вельми цікавий той факт, що у XIX віці, коли дрібне шахрайство набрало героїчних і поважних обсягів, на біржах, у парламентах, у пресі шахрай, як герой роману, поступився місцем детективові, який у світлі цілком явних злочинів проти робочого народу навдивовижу спритно розгадував злочини таємничі, але вигадані. Зрозуміло, зовсім не випадково, що славновісний Шерлок Холмс з'явився в Англії і ще менш випадково, що поряд з геніальним детективом виник „злодій-джентльмен“, який залишає премудрих детективів у дурнях. Ті, хто розуміють цю зміну героїв як „гру уяви“ помиляться. Уява створює те, що їй підказує дійсність, а в ній грає не безгрунтова, відірвана від життя фантазія, а ті цілком реальні причини, які спонукають, наприклад, „правих“ і „лівих“ французьких політиків грати в футболу трупом „злодія-джентльмена“ Стависького, прагнучи закінчити цю гру „в нічию“.

З усіх форм художньої словесної творчості найбільш сильними щодо впливу на людей визнаються драма і комедія, що оголюють емоції і думки героїв у живій дії на сцені театру. Якщо почати хід розвитку європейської драми від Шекспіра, вона знизиться до Коцебу, Нестора Кукольника, Сарду і ще нижче, а комедія Мольєра впаде до Скріба, Польєрана, а в нас після Гриб'єдова і Гоголя майже зовсім зникне. Тому що мистецтво зображає людей, то, здавалося б, можна зробити висновок, що падіння драматичного мистецтва говорить нам про виродження сильних, різко окреслених характерів, про те, що „великі люди“ зникли.

Однак до сьогодні живі, здорові і діють такі типи, як, наприклад, мерзенний Терсіт у буржуазній журналістиці, мізантроп Тімон Афінський — у літературі, лихвар Шейлок — у політиці, а також Іуда, зрадник робітничого класу, і багато інших постатей, прекрасно змальованих у минулому. Від XVII віку до наших днів вони вирости кількісно і стали ще огидніші якістю. Авантюрник Джон Лоу — хлоп'як і щеня порівняно з авантюристами типу Устріка, Стависького, Івара Крейгера і подібних їм найвидатніших жульманів XX віку. Сесіль Родс і інші діячі в галузі колоніальних грабунків не гірші за Кортесса і Пізарро. Королі нафти, сталі та інші набагато страшніші й злочинніші за Людовіка XI або Івана Грозного. В маленьких республіках Південної Америки діють люди не менш яскраві, ніж кондотьєри Італії XIV-XV віків. Форд — не єдина карикатура на Роберта Оуена. Кошмарна постать Пірпонта Моргана не має рівної собі в минулому, якщо забути про одного стародавнього царя, якому залили горлянку розтопленим золотом.

Перелічені типи, звичайно, не вичерпують різноманітності „великих“ людей, створених практикою буржуазії в XIX-XX віках. Всім цим людям не можна відмовити в силі характерів, у геніальному вмінні рахувати гроші, грабувати світ, заводити міжнародні різанини для їх особистого збагачення, не можна відмовити в дивовижній безсоромності й нелюдськості їх диявольськи мерзеної роботи. Критика реалістична, високохудожня література Європи пройшла і проходить повз цих людей не помітивши, наче не помічаючи їх.

Ні в драмі, ні в романі ми не знайдемо типів банкіра, промисловця, політика, змальованих з тією силою мистецтва, з якою література дала тип „зайвої людини“. Вона не відзначила також трагічну і вельми звичайну долю майстрів і творців буржуазної культури — діячів науки, мистецтва, винахідників в галузі техніки, не відзначила героїв, які боролись за свободу націй, спід гніту чужоземців, не відзначила і мрійників про братерство всіх людей,

таких, як Томас Мор, Кампанелла, Фурье, Сен-Сімон та інші. Все це говорить не як докір. Минуле не бездоганне, але докоряти йому — безглуздо, а ось вивчати необхідно.

Творче безсилля буржуазної Європи

Що привело літературу Європи до творчого безсилля, виявленого нею в ХХ віці? Люто й багатословно обстоювалася свобода мистецтва, сваволя творчої мислі, всіляко стверджувалася можливість позакласового буття й розвитку літератури, незалежність її від соціальної політики. Це твердження було поганою політикою, саме воно непомітно привело багатьох літераторів до необхідності звузити коло спостережень дійсності, відмовитися від широкого, всебічного вивчення її, замкнутися „в самотності своєї душі“, спинитися на безплідному „пізнанні самого себе“ шляхом самозаглиблення й сваволі мислі, відірваної від життя. Виявилось, що людина непізнавання поза дійсністю, яка вся і наскрізь просякнена політикою. Виявилось, що людина хоч би як вибагливо вона вигадувала себе, все-таки лишається соціальною одиницею, а не космічною, подібно до планет. А потім виявилось, що індивідуалізм, перетворюючись в егоцентризм, створює „зайвих людей“. Неодноразово говорилося „що кращим, найбільш майстерно й переконливо опрацьованим героєм європейської літератури ХІХ століття є тип „зайвої людини“. Саме на цьому типові спинилася література в своєму розвитку від героя праці — людини технічно беззбройної, але яка передугадала переможну його силу; від феодального завойовника — від людини, яка зрозуміла, що відійняти легше, ніж зробити; від улюбленого буржуазією шахрая, її „вчителя життя“ — від людини, яка догадалася, що обманювати й красти легше, ніж працювати, — спинилася, пройшовши повз яскраві постаті основоположників капіталізму і гнобителів людства, значно більш нелюдських, ніж феодальні дворяни, єпископи, королі, царі.

У буржуазній літературі Заходу теж необхідно розрізняти дві групи авторів:

одна вихваляла і забавляла свій клас: Троллоп, Вількі Колліз, Бреддан, Марріет, Джером, Поль-де-Кок, Поль-Феваль, Октав Фейльє, Оне, Георг Самаров, Юліус Штінде і сотні подібних. Все це — типові „добрі буржуа“, мало талановиті, але спритні й підлудаті, як і їх читачі. Друга обчислюється небагатьма десятками, і це — найвидатніші творці критичного реалізму і революційного романтизму. Всі вони — відступники, „блудні діти“ свого класу, дворяни, розорені буржуазією, або діти дрібної буржуазії, що вирвалися з задущливої атмосфери свого класу. Книги цієї групи європейських літераторів мають для нас подвійну і безперечну цінність: поперше, як технічно зразкові твори літератури, подруге, як документи, що пояснюють процес розвитку й розкладу буржуазії, документи, які створені відступниками цього класу, але які висвітлюють його побут, традиції і діяння критично.

Докладний аналіз ролі критичного реалізму в європейській літературі ХІХ віку не вміщується в мою доповідь. Основну суть його можна звести до боротьби проти консерватизму феодалів, відродженого великою буржуазією, до боротьби через організацію демократії, тобто дрібної буржуазії, на ґрунті ліберальних та гуманітарних ідей, при чім організація демократії багатьма авторами і більшістю читачів розумілася як необхідність оборони і проти великої буржуазії і проти дедалі дужчого натиску з боку пролетаріату.

Російська література ХІХ віку

Вам відомий той факт, що винятково, небувало могутній розвиток російської літератури ХІХ століття повторив, хоч і з деяким запізненням — усі нашої й течії літератури Заходу і в свою чергу впливав на неї. Особливістю російської буржуазної літератури можна визнати рясноту типів „зайвих людей“, серед яких вельми своєрідні, незнайомі Європі типи „шибеників“, у фольклорі це — Василь Буслаєв, в історії Федір Толстой, Михайл Бакунін і подібні, а потім тип „покаянного дворя-

нина" в літературі, чудака й „самодура“ в побуті.

Як і на Заході, наша література розвивалася по двох лініях: лінія критичного реалізму: Фонвізін, Грибоедов, Гоголь і т. д. до Чехова, Буніна, і лінія суто-міщанської літератури: Булгарін, Массальський, Зотов, Голіцинський, Вонлярський, Всеволод Крестовський, Всев. Соловйов — до Лейкіна та Аверченко і подібних.

Коли поряд з завойовником-феодалом встав удачливий, розбагатілий шахрай, наш фольклор в супутники багачеві дав Івана-дурня, іронічний тип людини, яка досягає багатства і навіть стає царем при допомозі потворного коня, що замінив добру чарівницю рицарських казок. Багач купував славу героя милостинею убогим рабам, чия сліпа сила допомагала грабувати їх і завойовникові і багачеві.

Церква, прагнучи примирити раба з його долею і зміцнити свою владу над його розумом, втішала його, створюючи героїв кротості, терпіння, мучеників „Христа ради“, створювала „пустельників“, виганяючи безкорисних для неї людей в пустелі, ліси, в монастирі.

Чим більше дробився командуючий клас, тим дрібнішими ставали герої. Настав момент, коли „дурні“ фольклору, перетворившись в Санчо Панса, Сімпліссімуса, Уленшпігеля стали розумнішими за феодалів, набралися сміливості висміювати панів і без сумніву сприяли зростанню тих настроїв, які в першій половині XVI віку відбилися в ідеях „таборитів“ і в практиці селянських війн проти рицарів.

Справжню історію трудового народу не можна знати, не знаючи усної народної творчості, яка безперервно й виразно впливала на створення таких найвидатніших творів книжкової літератури, як наприклад. „Фауст“, „Пригоди барона Мюнхгаузена“, „Пантагрюель і Гаргантюа“. „Тіль Уленшпігель“ де-Костера, „Визволений Прометей“ Шеллі та багато інших. Від глибокої давнини фольклор невідступно і своєрідно є супутній історії. У нього свій погляд на діяльність Людовіка XI, Івана Грозного, і цей погляд гостро

розходиться з оцінками історії, написаної спеціалістами, які не дуже цікавилися питанням про те, що саме вносила в життя трудового народу боротьба монархів з феодалами. Груба насильна „пропаганда“ культури картоплі створює цілий ряд легенд та повір'їв про походження її від злягання диявола з розпустною дівкою, це ухил в бік стародавнього варварства, освяченого дурістю церковних ідей: „Христос і святі не їли картоплі“. Але цей же фольклор в наші дні підніс Володимира Леніна на височінь міфічного героя давнини, рівного Прометеві.

Міф — це вимисел. Вимислити — значить видобути з суми реально даного основний його сенс і втілити в образ, так ми дістали реалізм. Але якщо до сенсу, видобутого з реально даного додати — домислити за логікою гіпотези бажане, можливе і цим ще доповнити образ, дістанемо той романтизм, який лежить в основі міфа і високо корисний тим, що сприяє збудженню революційного ставлення до дійсності, ставлення, що практично змінює світ.

Буржуазне суспільство, як ми бачимо, цілком утратило здатність вимислу в мистецтві. Логіка гіпотези залишилась і збудливо діє тільки в галузі наук, заснованих на експерименті. Буржуазний романтизм індивідуалізму, з його схильністю до фантастики й містики, не збуджує уяви, не загострює мисль. Відірваний, абстрагований від дійсності, він будується не на переконливості образу, а майже виключно на „магії слова“, як це ми бачимо у Марсея Пруста та його послідовників. Романтики буржуазії починаючи від Новалліса, це — люди типу Петра Шлеміля, „людини, яка загубила свою тінь“, а Шлеміля створив Шамісо, французький емігрант, що писав у Німеччині по-німецьки. Літератор сучасного Заходу також загубив свою тінь, емігруючи з дійсності в нігілізм відчаю, як це видно з книги Луї Селіна „Мандрівка в край ночі“, Бардомю, герой цієї книги, втратив батьківщину, з презирством ставиться до людей, матір свою зве „сукою“, коханок — „стервами“, байдужий до всіх злочинів і не маючи ніяких даних

„примкнути“ до революційного пролетаріату, цілком вистиг для прийняття фашизму.

Встановлено вплив Тургенєва на літераторів Скандинавського півострову, визнано вплив Льва Толстого на графа Полен, Рене Базена, Естонье, Т. Гарді в його романі „Тесс“ і на ряд інших письменників Європи. І особливо сильний був і є вплив Достоевського, визнаний Ніцше, ідеї якого лягли в основу бузувірської проповіді і практики фашизму. Достоевському належить слава людини, яка в особі героя „Записок з підпілля“ з винятково яскравою досконалістю живописі словом дав тип егоцентриста, тип соціального дегенерата. З торжеством ненаситного месника за свої особисті лиха і страждання, за захоплення свого юнацтва, Достоевський постаттю свого героя показав, до якого підлого вереску може дожити індивідуаліст з середовища відірваних від життя молодих людей XIX-XX століть. Ця його людина містить у собі найхарактерніші риси Фрідріха Ніцше і маркіза Дез Ессент—героя роману Гюїсманса „Навпаки“, „Учня“ Бурже і Бориса Савінкова, автора і героя його твору, Оскара Уайльда і „Саніна“ Арцибашева і ще багатьох соціальних виродженців, створених анархічним впливом нелюдських умов капіталістичної держави. Як оповідає Віра Миколаєвна Фігнер, Савінков міркував зовсім так, як декаденти:

„Моралі—нема. Є тільки краса. А краса—вільний розвиток особи, безперешкодне розгортання всього, що закладено в її душі“.

Особа буржуазна, що протистоїть суспільству

Нам добре відомо, якою гниллю навантажена душа буржуазної особи!

В державі, заснованій на безглуздох, принизливих стражданнях величезної більшості людей, повинна була мати і дійсно мала провідне й виправдуюче значення проповідь безвідповідальної сваволі слова й діла особи. Такі ідеї, як ідея, що „людина деспот з природи своєї“, що вона „любить бути мучителем“, „до пристрасті любить страждан-

ня“ і що сенс життя, щастя своє вона бачить саме у сваволі, в необмеженій волі дій, що тільки в цій сваволі „найвигідніша вигода“ для неї і що „хай увесь світ загине, а мені щоб чай пити“,—такі ідеї капіталізм і прищеплював і цілком виправдував.

Достоевському приписується роль шукача істини. Якощо він шукав, він знайшов її в звірячому, тваринному началі людини і знайшов не для того, щоб спростувати, а щоб виправдати. Так, тваринне начало в людині не вгасиме доти, поки в буржуазному суспільстві існує величезна кількість впливів, які розпалюють звіра в людині. Хатня кішка грається ввійманою мишю тому, що цього вимагають м'язи звіра, мисливця за дрібними, прудкими звірами, ця гра—тренування тіла. Фашист, що збиває ударом ноги в підборіддя робітника голову з його хребців—це вже не звір, а щось незрівняно гірше за звіра, це скажена тварюка, яку треба знищити, така ж мерзенна тварюка, як білий офіцер, що вирізує ремні й зірки з шкіри червоноармійця.

Важко зрозуміти, чого саме шукав Достоевський, але наприкінці свого життя він знайшов, що талановита й найчесніша російська людина Віссаріон Белінський „найсмердючіше, найтупіше і найганебніше явище російського життя“, що необхідно відібрати в турок Стамбул, що кріпацьке право сприяє „ідеально моральним відносинам поміщиків і селян“, і нарешті визнав своїм „віроучителем“ Константина Победоносцева, одну з найпохмуріших постатей російського життя початку XIX віку. Геніальність Достоевського безперечна, силою образотворчості його талант дорівнює може тільки Шекспірові. Але як особу, як „суддю світу і людей“ його дуже легко уявити в ролі середньовічного інквізитора.

Я тому віддав так багато місця Достоевському, що без впливу його ідей майже неможливо зрозуміти крутий поворот російської літератури і більшої частини інтелігенції після 1905-1906 років від радикалізму та демократизму в бік охорони й оборони буржуазного „порядку“.

Захоплення ідеями Достоевського почалося зразу ж після його промови про Пушкіна, після розгрому партії народовольців, що намагалися повалити самодержавство. Ще до того, як 1905 року пролетаріат, зрозумівши просту й велику правду Леніна, показав світові своє суворе лице, — обачний Петро Струве почав переконувати інтелігенцію, ніби дівчину, що випадково втратила невинність, вступити в законний шлюб з літнім капіталістом Сват професією, книжковий червак, цілком позбавлений своєрідності мислі, він в 1901 році кликав „назад до Фіхте“, — до ідеї підкорення волі нації, втілюваної крамарями та поміщиками, а в 1907 році під його редакцією і з його участю вийшов збірник „Вехи“, де було заявлено буквально таке:

„Ми повинні бути вдячні владі за те, що вона багнетами охороняє нас від люті народної“.

Ці підлі слова виголошені були демократичною інтелігенцією в ті дні, коли прикащик поміщиків міністр Століпін щоденно вішав десятки робітників та селян. А основний сенс збірника „Вехи“ повторював висловлену в 70-х роках бузурівську думку матерого консерватора Конст. Леонтьєва: „Росію треба підморозити“, тобто затоптати в вії всі іскри вогню соціальної революції. „Вехи“ — цей акт ренегатства „конституціоналістів - демократів“ — старий ренегат Лев Тихоміров вельми схвалив, назвавши його „витверезінням російської душі і воскресінням сумління“.

Моральний розклад передреволюційної буржуазної інтелігенції

Час від 1907 до 1917 року був часом повної сваволі безвідповідальності мислі, повної „свободи творчості“ літераторів російських. Свобода ця виявилася в пропаганді всіх консервативних ідей західної буржуазії, ідей, які були пущені в обіг після французької революції кінця XVIII ві у і регулярно спалахували після 48-го та 71-го років. Було заявлено, що „філософія Бергсона знаменує величезний прогрес в історії людської мислі“, що Бергсон „напов-

нив і поглибив теорію Берклея“, що „системи Канта, Лейбніца, Декарта, Гегеля — мертві системи, і над ними, як сонце сяють вічною красою твори Платона“ — основоположника найбільш згубної помилки з усіх помилок мислі, абстрагованої від реальної дійсності, від творчості, що всебічно й безперервно розвивається в процесах праці.

Дм. Мережковський, письменник впливовий, в той час кричав:

Будь, что будет, — все равно!
Все наскучило давно
Трем богиням, вечным пряхам.
Было прахом — будет прахом!

Сологуб, ідучи за Шопенгауером, в явній залежності від Бодлера та „проклятих“, з чудовою чіткістю змалював „космічне безглуздя буття особи“ і хоч у віршах і жалібно стогнав з цього приводу, але жив благополучним міщанином і в 14-му році загрожував німцям зруйнувати Берлін, як тільки „сніг зійде з долини“. Проповідували „ерос у політиці“, „містичний анархізм“, найхитріший Василь Розанов проповідував еротику, Леонід Андреев писав кошмарні оповідання і п'єси, Арцибашев обрав героєм роману ласого й вертикального цапа в штаних, і загалом десятиліття 1907—1917 цілком заслуговує назви найганебнішого й найбезсоромнішого десятиліття історії російської інтелігенції.

Тому що наша демократична інтелігенція була тренувана історією менше, ніж західна, — процес її „морального“ розкладу, інтелектуального зубоження відбувався у нас швидше. Але це — процес загальний для дрібної буржуазії всіх країн і неминучий для всякого інтелігента, який не знайде в собі сили рішуче включитися в масу пролетаріату, покликаною історією змінити світ для загального добра всіх людей чесною праці.

Слід додати, що російська література, так само, як і західна пройшла повз поміщиків, організаторів промисловості та фінансистів дореволюційної епохи, а в нас ці люди були значно своєрідніші й колоритніші, ніж на Заході. Поза

увагою російської літератури залишилися такі кошмарні типи землевласників, як, наприклад, славнозвісна Салтичиха, генерал Ізмайлов та десятки, сотні подібних. Карикатури й шаржі Гоголя в книзі „Мертві душі“ — це не таке вже характерне для помісної феодальної Росії, — Коробочки, Манілови, Петухі та Собакевичі з Ноздрьовими впливали на політику самодержавства тільки пасивним фактом їх буття і як кровопивці селянства не дуже характерні. Були інші майстри та художники кровопивства, люди страшного морального обличчя, ласуни та естети мучительства. Злочинства їх не відзначені художниками слова, навіть такими, як найбільші з них і закохані в мужика. Риси відмінності нашої великої буржуазії від західної вельми різкі, рясні й пояснюються тим, що наш історично молодий буржуа переважно виходець із селянства, багатів швидше й легше, ніж історично вельми літній буржуа Заходу. Наш промисловець, не тренований жорстокою конкуренцією Заходу зберігав у собі майже до XX віку рису чудацтва, шибеництва, що мабуть викликалося його подивом перед дурацькою легкістю, з якою він наживав мільйони. Про одного з них, Петра Губоніна, розповідає відомий тибетський лікар П. А. Бадмаев у своїй брошурі „Мудрость в русском народе“, виданій у 1917 році. Ця потішна брошурка, умовляючи молодь „зректись від бісовських грамот, що спокушають“ її „пустими словами: свобода, рівність, братерство“, повідомляє про сина муляра і муляра, будівника залізниць:

„У високій мірі шановні старі чиновники часів визволення Росії, що досі не забули часи Губоніна, оповідають таке: Губонін, з'являючись у міністерства у великих намащених чоботях, у кафтані, з мішком срібла, здоровкався в швейцарській із швейцарами та кур'єрами, виймав із мішка срібло і щедро всіх наділяв, низько кланяючись, щоб вони не забували свого Петра Іоновича. Потім заходив у різні департаменти та відділення, де залишав кожному чиновникові запечатаний конверт — кожному за достоїнством, — на-

зиваючи всіх по імені і також кланяючись. З превосходительними особами здоровкався й цілувався, називав їх добродійниками руського народу і його швидко допускали до самого високопревосходительства. По виході Петра Іоновича з міністерства всі гучно раділи. Це було справжнє свято, що може зрівнятися тільки з різдвяним або великодним днем. Кожен перелічував одержане, посміхався, мав бадьорий, веселий вигляд і думав, як провести решту дня й ніч до наступного ранку. У швейцарських пишалися Петром Іоновичем, що вийшов із їхнього середовища, називали розумним і добрим, розпитували один одного, скільки хто одержав, але кожен це приховував, не бажаючи компромітувати свого добродійника. Дрібні чиновники тихо перешіптувалися між собою з умиленністю, що їх не забув найдобріший Петро Іонович, який він розумний, милий та чесний. Вищі чини до високопревосходительства голосно говорили, який у нього ясний державний розум, і він велику користь приносить народові й державі, треба його відзначити. Необхідно його запрошувати на наради при опрацюванні залізничних питань, тому що він — єдино розумна людина в цих справах. І дійсно, його запрошували на найважливіші наради, де були присутні тільки превосходительні особи та інженери і на цих нарадах вирішальним голосом був голос Губоніна“.

Оповідання скидається на іронію, але це — найщиріше вихваляння ладу, при якому гучний лозунг буржуазії „свобода, рівність і братерство“ виявився пустими словами.

Все сказане про творче безсилля буржуазії, відбите в її літературі, може здатися зайво похмурим і викликати на мою адресу докір в тенденційному перебільшенні. Але факти є факти, і я бачу їх такими, якими вони є.

Нерозумно і навіть злочинно недоцінювати сили ворога. Ми всі чудово знаємо, яка сильна його промислова техніка, і особливо військова, що рано чи пізно буде спрямована проти нас, але неминуче викличе всесвітню соціальну революцію і знищить капіта-

лізм. Військові авторитети Заходу громогласно попереджають, що війна втягне в себе увесь тил, все народонаселення воюючих країн. Дозволено припускати, що численне дрібне міщанство Європи, яке ще не зовсім забуло про жахи різанини 1914—1918 р. і налякане грізною неминучістю нової, ще жакливішої різанини, догадається нарешті про те, кому саме вигідна майбутня соціальна катастрофа, хто злочинець, що періодично і заради мерзенних своїх вигід знищує мільйони народу, догадається і допоможе пролетарям зламати голову капіталізму. Припускати це можна, але сподіватися, що це буде, не можна, бо ще живий ієзуїт і боягуз, вождь міщанства, соціал-демократ. Кріпко надіятися слід на зростання революційної правосвідомості пролетаріату, але ще краще для нас бути певними своєї сили і безперервно розвивати її. Розвиток революційної самосвідомості пролетаріату, його любові до батьківщини, створюваної ним, і оборона батьківщини—один із найістотніших обов'язків літератури.

Основний герой наших книг—людина праці

Колись у давнину усна художня творчість трудящих була єдиним організатором їх досвіду, втіленням ідей в образах і побудинком трудової енергії колективу. Нам слід зрозуміти це. В нашій країні поставлено метою рівномірне культурне виховання всіх одиниць, рівномірне для членів його ознайомлення з успіхами й досягненнями праці, прагнучи перетворити працю людей в умілість управління силами природи. Нам більш або менш відомий процес економічного і тим самим політичного розшарування людей, процес узурпації права людей праці на свободу зростання їх розуму. Коли світопізнання стало справою жерців, вони могли закріпити його за собою тільки з допомогою метафізичного пояснення явищ природи і опорів стихійних сил природи цілям та енергії людей праці. Цей злочинний процес виключення,

усунення мільйонів людей з роботи світорозуміння, що почався в давнину і триває до наших днів, привів до того, що сотні мільйонів людей, роз'єднаних ідеями раси, нації, релігії, залишилися у стані глибокої темряви, жакливої розумової сліпоті, в п'їтмі всяких суевір'їв, забобонів, упереджень. Партія комуністів-ленінців, робітничо-селянська влада Союзу Соціалістичних Рад, знищивши капіталізм на всьому просторі царської Росії, передавши політичну владу в руки робітників та селян, організовуючи вільне безкласове суспільство, поставили метою своєї сміливої, мудрої, невтомної праці вивольнення трудової маси спід многовікового гніту старої, віджилої історії капіталістичного розвитку культури, яка нині ясно виявила всі свої вади і своє творче безсилля. З висоти цієї великої мети ми, чесні літератори Союзу Рад і повинні розглянути, оцінити, організувати свою діяльність.

Ми повинні засвоїти, що саме праця мас є основним організатором культури і творцем усіх ідей, як тих, що на протязі віків знижували вирішальне значення праці—джерела наших знань, так і тих ідей Маркса-Леніна-Сталіна, які в наш час виховують революційну правосвідомість пролетарів усіх країн і в нашій країні підносять працю на висоту сили, що служить основою творчості науки, мистецтва. Для успіху нашої роботи нам необхідно зрозуміти, відчувти той факт, що в нашій батьківщині соціалістично організовувана праця напівписьменних робітників та примітивного селянства створила за короткий строк десяти років грандіозні цінності і чудово озброїлася для оборони від нападу ворога. Правильна оцінка цього факту покаже нам культурно-революційну силу вчення, що об'єднує увесь пролетаріат світу.

Ми всі—літератори, робітники фабрик, колгоспники—все ще погано працюємо і навіть не можемо освоїти все те, що створено нами нас. Наша трудова маса все ще не розуміє, що вона працює тільки не для себе. Ця свідомість скрізь проте ще не спалахнула могу

Худ. В. С. Сварог

М. Горький і К. Е. Ворошилов в тілі ЦВЧА

радісним вогнем. Але ніщо не може спалахнути раніш, ніж досягне певної температури, і ніхто ніколи не вмів так чудово підвищувати температуру трудової енергії, як це вміє робити партія, організована генієм Володимира Леніна, і сучасний нам вождь цієї партії.

Основним героєм наших книг ми повинні обрати працю, тобто людину, організовану процесами праці, яка в нас озброєна всією міццю сучасної техніки, людину, яка в свою чергу організовує працю легшою, продуктивною, підносячи її на рівень мистецтва. Ми повинні навчитися розуміти працю як творчість. Творчість—поняття, яким ми, літератори, користуємося надто часто, ледве чи маючи право на те. Творчість—це та міра напруження роботи пам'яті, коли швидкість її роботи видобуває з запасу знань, вражень найбільш опуклі й характерні факти, картини, деталі і включає їх в найбільш точні, яскраві, загальнозрозумілі слова. Молода наша література не може похвалитися цією якістю. Запас вражень, кількість знань наших літераторів невеликі і особливого піклування про поширення, поглиблення їх не почувається.

Основна тема європейської і російської літератури XIX століття—особа в її протиставленні суспільству, державі, природі. Головна причина, яка спонукувала особу ставити себе проти буржуазного суспільства—своєрідна, суперечлива класовим ідеям і традиціям побуту організація багатства негативних вражень. Особа добре відчувала, що ці враження придушують її, затримують процес її зростання, але слабо розуміла свою відповідальність за пошлість, підлість, злочинність основ буржуазного суспільства. Джонатан Свіфт—один на всю Європу, але буржуазія Європи вважала, що його сатира б'є тільки Англію. А взагалі бунтівнича особа, критикуючи життя свого суспільства, рідко і дуже погано усвідомлювала свою відповідальність за срамну практику суспільства. І ще рідше основним мотивом її критики існуючого ладу діяло глибоке й пра-

вильне розуміння значення соціально-економічних причин, а найчастіш критика викликала або відчуттям безнадійності свого буття в тісній залізній клітці капіталізму, або ж прагненням помститися за невдачі життя свого, за приниженість його. І можна сказати, що коли особа зверталася до робітничої маси, вона робила це не заради інтересів маси, а в надії, що робітничий клас, зруйнувавши буржуазне суспільство, забезпечить її свободу мислі, сваволі дій. Повторю: основною і головною темою літератури дореволюційної є драма людини, якій життя здається тісним, яка почуває себе зайвою в суспільстві, шукає в ньому для себе вигідного місця, не знаходить його і—страждає, гине, або примиряючись з суспільством, ворожим йому, або ж опускаючись до п'янства, до самогубства.

У нас, у Союзі Соціалістичних Рад, не повинно, не може бути зайвих людей. Кожному громадянину надано широкої свободи розвитку його здібностей, дарувань, талантів. Від особи вимагається тільки одне: бути чесною в своєму ставленні до героїчної роботи створення безкласового суспільства.

Нова людина народжується в Країні рад

В Союзі Соціалістичних Рад робітничо-селянська влада закликала до роботи будівництва нової культури всю масу народонаселення,—звідси виходить, що відповідальність за помилки, неполадки, за брак роботи, за всі прояви міщанського паскудства, підлоти, двоєдушності, безпринципності покладається на всіх нас і кожного. І значить, наша критика повинна бути дійсно самокритикою, і значить, ми повинні виробити систему соціалістичної моралі, регулятора нашої роботи, наших взаємин.

Розповідаючи про факти, які знаменують інтелектуальне зростання робітника фабрики і перетворення вікового власника в колективіста-колгоспника, ми, літератори, саме тільки розповідаємо дуже зле змальовуючи емоціональний процес цих перетворень.

Ми все ще погано бачимо дійсність. Навіть пейзаж країни гостро змінився, зникла його злидарська строкатість: блакитнувата смужка вівса, поряд з нею—чорний клопоть зораної землі, золотава стьожка жита, зеленувата—пшениці, смуги землі, зарослої бур'янами, а загалом—різнокольоровий сум всезагального роздроблення, розірваності. В наші дні величезні простори землі офарбовані могутньо, одноколоворо, над селом і повітовим містом підноситься не церква, а величезні будівлі громадського призначення, гігантські фабрики виблискують достатком скла, а маленькі поганські, різноманітні, ніби іграшкові, старовинні церкви переконливо говорять нам про талановитість нашого народу, відбиту в церковному зодчестві. В літературі немає нового пейзажу, що гостро змінив лице нашої країни.

Ми живемо в епоху корінного ламавання старого побуту, в епоху пробудження в людині її почуття власної гідності, в епоху усвідомлення нею самої себе, як сили, що дійсно змінює світ. Багатом смішно читати, що люди міняють прізвища Свинухін, Собакін, Кутейников, Попов, Свищов і т. д. на прізвища Ленський, Новий, Партизанов, Дедов, Столярів і т. д. Це—не смішно, бо це говорить саме про зростання людської гідності, про відмовлення людини носити прізвище або прозвисько, яке принижує її, нагадуючи про тяжке, рабське минуле дідів та батьків.

Наша література не так уважно ставиться до дрібних зовні, але внутрішньо вельми цінних показників зміни самооцінки людей, до процесів розвитку нового, радянського громадянина. Можливо, що Свинухін взяв прізвище Ленського не в Пушкіна, а за зв'язком з масовим убивством робітників на Ленських копальнях 1912 року, а Кутейников дійсно був партизаном, а Собакін, що його дід, кріпосний раб, можливо був виміняний на собаку, дійсно почуває себе „новим“. До революції для того, щоб змінити прізвище, треба було подати про це прохання „на височайше ім'я“ царя і коли якийсь Певцов попро-

хав змінити його прізвище за іменами матері й бабуски—на Авдотїн, на прохання була, „начертана“ резолюція: „Душевнохворий“.

А недавно мені повідомили такий факт: матрос німецького флоту, людина з історичним прізвищем, нащадок декабриста, Волконський, став фашистом.

— Чому?—запитали його.

— Тому що офіцерам заборонили бити нас,—відповів він.

Ось яскравий приклад втрати почуття власної гідності в спадкового аристократа, людини „голубої крові“.

Зростання нової людини, особливо яскраво помітне на дітях, а вони зовсім поза колом уваги літератури, наші письменники ніби вважають нижче за свою гідність писати про дітей і для дітей.

Мені здається, що я не помиляюсь, зауважуючи, що батьки починають все дбайливіше, ніжніше ставитися до дітей, і, на мій погляд, це цілком природно, бо вперше за все життя людства діти є спадкоємцями не грошей, будинків та меблів батьківських, а спадкоємцями дійсної і могутньої цінності—соціалістичної держави, створеної працею батьків та матерів. Ніколи ще діти не входили в життя такими свідомими й суворими суддями минулого. І я цілком вірю у факт, розказаний мені: одинадцятирічна туберкульозна дівчинка сказала лікареві в присутності свого батька і показуючи пальцем на нього: „Це ось він винен, що я хвора, до сорока років витрачав здоров'я на всяких поганок, а потім одружився з мамою, їй ще тільки двадцять сім, вона здорова, а він, бачите, який нещасний, ось я й пішла в нього“.

Є всі причини чекати, що такі міркування дітей не будуть рідкістю.

Дійсність дає нам все більше „сировинного“ матеріалу для художніх узагальнень. Але ні драма, ні роман ще не дали досить яскравого образу радянської жінки, яка вільно й чудово діє в усіх галузях будівництва соціалістичного життя. Помітно навіть, що драматурги стараються писати якомога менше жіночих ролей. Важко й пояснити—чому це. А тим часом, хоча в

нас жінка соціально рівноправна з чоловіком, і хоч вона успішно доводить різноманітність своїх дарувань і широту своєї працездатності, — рівноправність ця дуже часто і багато в чому є зовнішня, формальна. Чоловік все ще не забув, або вже передчасно забув, що протягом десятків віків жінка виховувалася для чуттєвих утіх і як домашня тварина, здатна грати роль „хазяйки“. Цей старий і мерзений боржок історії половині народонаселення землі слід було б сплатити чоловікам нашої країни в першу чергу і в приклад усім іншим чоловікам. І тут літературі слід спробувати змалювати роботу і психіку жінки так, щоб ставлення до неї піднеслося над загальнозаведеним, міщанським ставленням, запозиченим у півнів.

Радянська література — різноманітна мовою, єдина ідейністю

Далі я вважаю за необхідне вказати, що радянська література не є тільки література російської мови, це — всесоюзна література. Тому що літератури братерських нам республік, відрізняючись від нас тільки мовою, живуть і працюють при світлі і під благотворним впливом тієї ж ідеї, що об'єднує весь роздроблений капіталізм світ трудящих, — ясно, що ми не маємо права ігнорувати літературну творчість нацменшостей тільки тому, що нас більше. Цінність мистецтва вимірюється не кількістю, а якістю. Якщо у нас у минулому — гігант Пушкін, звідси ще не значить, що вірмени, грузини, татари, українці та інші племена нездатні дати найвидатніших майстрів літератури, музики, живопису, зодчества. Не слід забувати, що на всьому просторі Союзу Соціалістичних Республік швидко розвивається процес відродження всієї маси трудового народу „до життя чесного-людського“, до вільної творчості нової історії, до творчості соціалістичної культури. Ми вже бачимо, що чим далі вперед, тим могутніше цей процес виявляє заховані в 170-мільйоновій масі здібності і таланти.

Я вважаю за потрібне прочитати вам,

товариші, листа, одержаного мною від одного татарського літератора.

„Велика Жовтнева революція дала нам, письменникам із пригноблених та відсталих народів, необмежені можливості, в тім числі і можливість виступити в російській літературі з своїми, правда, ще далеко не досконалими творами. Нас, письменників-націоналів, що друкуються російською мовою, як вам відомо, вже десятки і навіть сотні. Це — з одного боку. З другого — радянську літературу російською мовою читають тепер не тільки російські маси, але й трудящі всіх народів нашого Радянського Союзу; на ній виховуються мільйони підрастаючого покоління всіх національностей. Таким чином, радянсько-пролетарська художня література російською мовою вже перестає бути літературою виключно людей, що говорять російською мовою і мають російське походження, а поступово набуває інтернаціонального характеру і своєю формою. Цей важливий історичний процес висуває на перший план цілком несподівані нові завдання і нові вимоги.

На превеликий жаль, це розуміють не всі письменники, критики та редактори. Тому так звана апробована літературна громадськість у центрі і далі дивиться на нас, як на „етнографічний експонат“. Не всі видавництва беруть нас до видання з охотою. Деякі, приймаючи рукописи, частенько дають зрозуміти, що ми є для них „накладними витратами“, або „примусовим асортиментом“, що вони „свідомо роблять скидку національній політиці партії“. Ці „міни благородства“ цілком справедливо ображають у нас почуття інтернаціональної єдності і свідомість повноцінної людини. Критика ж по виході твору з друку в кращому разі прохопиться парою „тепленьких слівць“ на адресу автора й книги, знов-таки не стільки по заслугах, скільки з „поваги“ до лєнінсько-сталінської національної політики. Це також не виховує нас, а навпаки, на деяких мало-спокушених товаришів діє демобілізуюче й розкладницьке. Потім після одного-разового й звичайного п'ятитисячного тиражу, що цілком розкуповується лю-

бителями екзотики та рідкощів у великих містах, нас здають до архіву. Така практика, крім того, що справляє на нас як морально, так і матеріально поганий вплив, загороджує наш шлях до масового читача і веде нас до неминучої національної обмеженості. Нам же вельми природно хотілося б почути про свої досягнення, якщо такі є, про недоліки й помилки), яких у нас більше, ніж в інших, щоб їх вижити в дальшому, хотілося б стати приступними масовому читачеві“.

Мабуть, під цим листом готові підписатися представники літератури всіх союзних республік та автономних областей. Історики й критики нашої літератури повинні звернути увагу на цей лист і почати роботу, яка прищеплювала б людям нашої країни свідомість того, що хоча вони різноплементні, різномовні, але всі і кожен з них—громадяни першої в світі соціалістичної батьківщини. Докір, адресований нашій критиці ми повинні визнати справедливим докором. Критика, особливо газетна, яку найбільш читають письменники, критика наша не талановита, схоластична і малописьменна щодо поточної дійсності. Мізерія книжково-газетного знання особливо яскраво виявляється в наші дні швидкої зміни дійсності, багатства різноманітних діянь. Не маючи, не виробивши єдиної провідної критично-філософської ідеї, користуючись все одними й тими ж цитатами з Маркса, Енгельса, Леніна, критика майже ніколи не виходить в оцінці тем, характерів і взаємин людей із фактів, які дає безпосереднє спостереження над бурхливим перебігом життя. В нашій країні і роботі є багато такого, чого, звичайно, не могли передбачити Маркс-Енгельс. Критика говорить авторів: „Це зроблено невірно, тому що наші вчителі говорять з цього приводу отак-от“. Але вона не може сказати: „Це невірно тому, що факти дійсності суперечать свідченням автора“. З усіх чужих думок, якими користуються критики, вони, як видно, зовсім забули найціннішу думку Енгельса: „Наше вчення—не догма, а керівництво до дії“. Критика недосить

дієва, гнучка, жива, і, нарешті, критик не може навчити автора писати просто, яскраво, економно, бо сам він пише многословно, тьмяно і—що ще гірше—або байдуже, або ж занадто палко—останнє в тому разі, якщо він зв'язаний з автором особистими симпатіями, а також інтересами групки людей, що занедужали на „вождизм“, причіпливу хворобу міщанства.

„Вождизм“—це хвороба епохи, вона викликана зниженою життєздатністю дрібного міщанства, відчуттям його неминучої загибелі в боротьбі капіталіста з пролетарем і страхом перед загибеллю, страхом, який жене міщанина на ту сторону, яку він здавна звик вважати за найбільш фізично сильну,—на сторону роботодавця-експлуататора чужої праці, грабіжника світу. Внутрішньо „вождизм“—результат вижитості, безсилля і вбожества індивідуалізму, зовні він виявляється в формах таких гнояних болячок, якими є, наприклад, Еберт, Носке, Гітлер і подібні герої капіталістичної дійсності. У нас, де твориться дійсність соціалістична, такі болячки, звичайно, неможливі. Але в нас, як спадщина міщанства, ще лишилися деякі прищі, неспроможні зрозуміти істотної різниці між „вождизмом“ і керівництвом, хоч різниця цілком ясна: керівництво, високо оцінюючи енергію людей, вказує шляхи до досягнення найкращих практичних результатів при найменшій витраті сил, а „вождизм“—це індивідуалістичне прагнення міщанина стати на голову вищим за товариша, що і вдається вельми легко при наявності механічної сприйнятності, пустої голови і пустого серця.

Вигнати міщанство з нашої літератури та критики

Критика поступається надто великим місцем напівграмотним рецензентам, які викликають тільки непорозуміння та образи в авторів, але неспроможні чогонебудь навчити. Не помічає спроб воскресити і внести в життя деякі ідеї народницької літератури і, нарешті, що дуже важливо, не цікавиться зростанням літератури обласної, не говорячи про

союзну. Слід ще сказати, що критика не зачіпає публічних повідомлень літераторів про те, „як вони пишуть“, а ці повідомлення дуже вимагають уваги критики.

Самокритика необхідна, товариші. Ми працюємо перед лицем пролетаріату, який, стаючи все більш письменним, невпинно підвищує свої вимоги до нашого мистецтва, а разом з цим і до нашої соціальної поведінки.

Комунізм ідей не збігається з характером наших дій і взаємин у нашому середовищі,—взаємин, в яких вельми серйозну роль відіграє міщанство, виявлене в заздрості, жадності, в огидних пльотках і взаємній хулі один на одного.

Про міщанство ми писали й пишемо багато, але втілення міщанства в одній особі, в одному образі не дано. А його необхідно змалювати саме в одній особі і так видатно, як зроблені світові типи Фауста, Гамлета та інших.

Нагадаю, що міщанство — численний клас паразитів, які, нічого не виробляючи, прагнуть споживати, поглинати якомога більше, — і поглинають. Паразитуючи на селянстві та робітничому класі, тяжіючи завжди в лабеті великої буржуазії, а іноді, в силу вимог зовні, переходячи на бік пролетаріату і вносячи в його середовище анархізм, егоцентризм і всю історично властиву міщанинові пошлість, пошлість мислі, що живиться, виключно фактами побуту, а не навіяннями праці, — міщанство, наскільки воно мислило і мислить, завжди пропагувало філософію індивідуального зростання по лінії найменшого опору, шукало більш або менш стійкої рівноваги між двома силами. Ставлення міщанства до пролетаріату особливо яскраво характеризується тим фактом, що навіть напівжебрак-селянин, власник наймізернішого класця землі, з презирством ставився до робітника фабрики, позбавленого всякої власності, крім рук. Що в пролетаря є ще й голова, міщанин помічав лише тоді, коли руки пролетаря починали діяти революційно поза фабрикою.

Не всі бур'яни шкідливі або безкорисні, бо з багатьох бур'янів видобу-

ваються цілющі отрути. Міщанство виробляє тільки отруту руйнуючу. Якби міщанин не почував себе мізерною деталлю в машині капіталізму, він не прагнув би так уперто і так безплідно доводити свою значимість і свободу своєї мислі, волі, своє право на буття, і не створив би на протязі XIX—XX віків такої кількості „зайвих людей“, „покаянних дворян“, „героїв лихоліття“, людей типу „ні пава, ні ворона“.

В Союзі рад міщанство зрушено з місця, вигнано з його гнізд, із сотень повітових міст, розвіялося скрізь, і, як ми знаємо, просочується навіть у партію Леніна, звідки його вибивають при кожній партійній чистці. Все таки воно лишається і діє, як мікроб, що викликає соромідькі захворювання.

Партійне керівництво літературою повинно бути суворо очищене від усяких впливів міщанства. Партійці в літературі повинні бути не тільки вчителями ідеології, яка організовує енергію пролетаріату всіх країн на останній бій за його свободу, партійне керівництво повинно явити всією своєю поведінкою морально авторитетну силу. Ця сила повинна внести в середовище літераторів насамперед усвідомленість ними колективної їх відповідальності за всі явища в їх середовищі. Радянська література при всій різноманітності її талантів і невпинному зростанні кількості нових, обдарованих письменників, повинна бути організована як єдине колективне ціле, як могутня зброя соціалістичної культури.

Спілка письменників створюється не для того, щоб тільки фізично об'єднати художників слова, але щоб професіональне об'єднання дозволило їм зрозуміти свою колективну силу, визначити з можливою ясністю різноманітність напрямів її творчості, її цільові настанови і гармонійно поєднати всі цілі в тій єдності, яка керує цією працетворчою енергією країни.

Мова мовиться, звичайно, не про те, щоб обмежити індивідуальну творчість, але щоб надати їй найширших можливостей дальшого могутнього розвитку.

Треба засвоїти, що критичний реалізм виник, як індивідуальна творчість

„зайвих людей“, які, будучи нездатні до боротьби за життя, не знаходячи собі місця в ній і більш або менш чітко усвідомлюючи безцільність особистого буття, розуміли цю безцільність тільки як безглуздя всіх явищ соціального життя і всього історичного процесу.

Аж ніяк не заперечуючи широкої величезної роботи критичного реалізму, високо оцінюючи його формальні досягнення в мистецтві живописі словом, ми повинні зрозуміти, що цей реалізм необхідний нам тільки для висвітлення пережитків минулого, для боротьби з ними, витрування їх.

Але ця форма реалізму не послужила і не може служити вихованню соціалістичної індивідуальності, бо, все критикуючи, нічого не стверджувала, або ж — у гірших випадках — поверталася до ствердження того, що нею ж заперечувалося.

Соціалістична індивідуальність, як ми бачимо на прикладі наших героїв праці, які являють собою цвітіння робітничої маси, — соціалістична індивідуальність може розвиватися тільки в умовах колективної праці, що поставила перед собою найвищу і мудру ціль — визволення трудящих усього світу спід влади капіталізму, що нівечить людей.

Соціалістичний реалізм стверджує буття як діяння, як творчість, мета якої — безперервний розвиток найцінніших індивідуальних здатностей людини заради перемоги її над силами природи, заради її здоров'я й довговічності, заради великого щастя жити на землі, яку вона відповідно до безперервного зростання її потреб хоче обробити всю, як прекрасне житло людства, об'єднаного в одну сім'ю.

На повний голос і з великою радістю про наші досягнення

Сказавши так багато про хибі літератури нашої, я мушу відзначити її достоїнства і завоювання. Тут у мене немає місця і часу вказати на гостру відмінність нашої і західної літератури, — це клопітна й довга робота, частково її висвітлить у своїй гострій доповіді тсв. Радек. Скажу тільки, що для кож-

ного безстороннього цінителя цілком ясно: наша література випередила західну новизною тем, і нагадаю, що багато з літераторів наших оцінені на Заході ще вище, ніж у себе на батьківщині. Про завоювання літератури нашої я вже говорив на повний голос і з великою радістю 1930 року в статті, надрукованій у книзі „Про літературу“, стор. 52 — 54, і в багатьох інших статтях цієї книги. З того часу минуло 4 роки напруженої роботи. Чи дає ця робота мені право підвищити оцінку досягнень нашої літератури? Право це мені дає висока оцінка цілого ряду книг основним нашим читачем — робітником та колгоспником. Вам відомі ці книги, а тому я не буду називати їх, скажу тільки, що в нас уже є солідна група живописців словом, — група, яку ми можемо визнати „ведучою“ в процесі розвитку художньої літератури.

Ця група об'єднує найбільш талановитих партійців-літераторів з безпартійними і останні стають „радянськими“ не на словах, а на ділі, освоюючи все глибше загальний і загальнолюдський сенс героїчної роботи партії та робіничо-селянської, радянської влади. Не треба забувати, що російській буржуазній літературі потрібно було, — рахуючи від кінця XIX віку, — майже сто років для того, щоб владно увійти в життя і справити на нього певний вплив. Радянська революційна література досягла цього впливу за 15 років.

Висота вимог, які ставляться до художньої літератури, швидкосновлюваної дійсністю і культурно-революційною роботою партії Леніна, висота цих вимог пояснюється висотою оцінки значення, якого надає партія мистецтву, живописі словом. Не було і немає в світі держави, де б наука і література користувалися такою товариською допомогою, таким піклуванням про підвищення професіональної кваліфікації працівників мистецтва і науки. Про цю допомогу, про цю роботу говорять нам не тільки організації ВІЕМ та Літвишу.

Держава пролетарів повинна виховати тисячі визначних „майстрів культури“, „інженерів душ“. Це необхідно для того, щоб повернути всій масі

робочого народу відійняте в неї всюди в світі право на розвиток розуму, талантів, здібностей. Цей намір, практично здійснюваний, покладає на нас, літераторів, необхідність суворої відповідальності за нашу роботу і за нашу соціальну поведінку. Це ставить нас не тільки в традиційну для реалістичної літератури позицію „суддів світу і людей“, „критиків життя“, але надає нам право безпосередньої участі в будівництві нового життя, в процесі „зміни світу“. Володіння правом і повинно прищепити кожному літераторові свідомість його обов'язку та відповідальності за всю літературу, за всі явища, яких у ній не повинно бути.

Спілка радянських літераторів об'єднує 1500 одиниць, в розрахунку на масу ми маємо: одного літератора на 100 тисяч читачів. Це — не багато, бо жителі Скандинавського півострова на початку цього століття мало одного літератора на 230 читачів. Населення Союзу соціалістичних республік безперервно і майже щоденно демонструє свою талановитість, проте не слід думати, що ми скоро будемо мати 1.500 геніальних письменників. Будемо мріяти про 50. А щоб не обманювати себе, намітимо — 5 геніальних і 45 дуже талановитих. Я думаю, що для початку вистачить і цієї кількості. В остачі ми матимемо людей, які все ще недосить уважно ставляться до дійсності, погано організовують свій матеріал і недбало опрацьовують його. До цієї остачі треба приєднати багато сотень кандидатів до спілки і потім — сотні „початкуючих“ письменників у всіх республіках та областях. Сотні з них пишуть, десятки вже друкуються. За 1933-34 роки в різних містах від Хабаровська та Комсомольська до Ростова та Сталінграда, Ташкента, Воронежа, Кабардино-Балкарії, Тифлісу і т. д. вийшло щось із 30 збірників та альманахів, наповнених творами місцевих початкуючих літераторів.

Оцінювати цю роботу — обов'язок критики, яка все ще не помічає її, хоч і час помітити. Ця робота, хоч би яка вона була, говорить все-таки про глибину культурного процесу в масі

народу. Читаючи ці книжки, відчуваєш, що автори віршів, оповідань, п'єс — робори, селкори. Я гадаю, що ми маємо добрий десяток тисяч молоді, яка прагне працювати в літературі. Зрозуміло, майбутній Літвиш не зможе увібрати й десяту частину цієї армії.

Тепер я запитую:

Навіщо організовано з'їзд літераторів і які цілі ставить перед собою майбутня спілка? Якщо тільки цілі професіонального благоустрою робітників літератури, тоді навряд чи слід було гордити такий грандіозний город. Мені здається, що спілка повинна поставити метою своєю не тільки професіональні інтереси літераторів, але й інтереси літератури в її цілому. Спілка повинна в якійсь мірі взяти на себе керівництво армією початкуючих письменників, повинна організувати її, розподілити її сили по різних роботах і вчити працювати з матеріалом як минулого, так і сучасного.

В країні нашій іде робота по „Історії фабрик і заводів“. Виявилось, що залучити до цієї роботи висококваліфікованих літераторів дуже важко. Покищо з них добре працюють тільки поетеса Шкапська та Марія Левберг. Інші ж не тільки не торкаються сировинного матеріалу, але не знаходять часу для редагування опрацьованого.

Ми не знаємо історії нашого минулого. Передбачається і частково вже почата робота з історії удільно-княжих та прирубіжних міст від часу їх заснування до наших днів. Ця робота повинна висвітлити нам у нарисах та оповіданнях життя феодалної Росії, колоніальну політику московських князів та царів, розвиток торгівлі й промисловості, картину експлуатації селянства князем, воеводою, купцем, дрібним міщанином, церквою і закінчити все це організацією колгоспів, — актом справжнього й повного визволення селянства від „влади землі“, спід гніту власності.

Нам треба знати історію минулого союзних республік. До цих і багатьох інших колективних робіт можна залучити сотні початкуючих письменників і ця робота дасть їм найширшу можливість самоосвіти, підвищення кваліфіка-

ції шляхом колективної роботи над сировинним матеріалом та взаємної самокритики. Нам необхідно знати все, що було в минулому, але не так, як про це вже розказано, а так, як усе це висвітлюється вченням Маркса-Леніна-Сталіна і як це реалізується працею на фабриках і на ланах, працею, яка організовує, якою керує нова сила історії — воля і розум пролетаріату Союзу

соціалістичних республік.

Ось яке на мій погляд завдання спілки літераторів. Наш з'їзд повинен бути не тільки звітом перед читачами, не тільки парадом наших дарувань, але він повинен узяти на себе організацію літератури, справу виховання молодих літераторів на роботі, що має всесоюзне значення всеобічного пізнання минулого й сучасного нашої батьківщини.

ПРИКІНЦЕВА ПРОМОВА ТОВ. О. М. ГОРЬКОГО

Більшовизм — єдина, бойова керівна ідея в творчості

Отже, перший загальний з'їзд літераторів Союзу Радянських Соціалістичних Республік і областей закінчив свою роботу. Робота ця була такою значною і різноманітною, що зараз у прикінцевому слові, я можу тільки зовнішньо змалювати її глибокий зміст, можу відзначити тільки найістотніше з того, що нею виявлено. До з'їзду і на початку його деякі і навіть, здається, багато літераторів не розуміли значення організації з'їзду. „Нащо він“? — запитували ці люди. „Поговоримо, розійдемося, і все лишиться таким, як було“.

Це дуже дивні люди і на з'їзді їх справедливо назвали байдужими. Очі їх бачать, що в нашій дійсності дещо ще лишається „таким як було“, але байдужості їх недоступна свідомість, що лишається тільки тому, що у пролетаріата, господаря країни, не вистачає часу остаточно зруйнувати, знищити ці рештки. Ці люди цілком задоволені тим, що вже зроблено, що допомогло їм висунутися вперед на зручні позиції і що зміцнило їх природну байдужість індивідуалістів. Вони не розуміють, що всі ми — дуже маленькі люди в порівнянні з тим великим, що робиться в світі, не розуміють, що ми живемо і працюємо на початку першого акта останньої трагедії трудового людства. Вони вже звикли жити без почуття гордості, з сенсу особистого буття і дбають тільки про те, щоб зберегти тусклу світлість, тускле сія-

тельство своїх маленьких, погано відшліфованих, талантів. Їм не зрозуміло, що сенс особистого буття в тому, щоб поглиблювати і розширювати сенс буття багатомільйонних мас трудового людства. Але ось ці мільйонні маси прислали на з'їзд своїх представників: робітників різних галузей виробництва, винахідників, колгоспників, піонерів. Перед літераторами Союзу Соціалістичних Рад стала вся країна, стала і пред'явила до них — до їх дарувань, до роботи їх — високі вимоги.

Ці люди — велике теперішнє і майбутнє Країни рад.

„Прерывая наши беседы,
Блеском невиданных дел слепя,
Они приносили свои победы —
Хлеб, самолеты, металл — себя.
Себя они приносили как тему,
Как свою работу, любовь, жизнь,
И каждый из них
Звучал, как поэма
Потому, что в каждом
Гремел большевизм“.

Сирі, поспішно зроблені рядки віршів Віктора Гусева правильно відзначають значення події: ще раз переможно прогремів грім більшовизму, корінного перетворювача світу і провісника грізних подій в цілому світі. У чому бачу я перемогу більшовизму на з'їзді письменників. У тому, що ті з них, які вважалися безпартійними, „вагаючимися“, визнали з щирістю, в повноті якої я не смію сумніватися, — визнали більшовизм за єдину бойову провідну ідею в творчості, в живопису словом.

Я високо ціную цю перемогу, бо я, літератор, по собі знаю, які свавільні думки і почуття літератора, що намагається знайти волю творчості поза строгими вказівками історії, поза її основною, організуючою ідеєю. Відхилення від математично прямої лінії, виробленої кривавою історією трудового людства і яскраво висвітленої вченням, яке встановлює, що світ може змінити тільки пролетаріат і тільки за допомогою революційного удару, а потім за допомогою соціалістично організованої праці робітників і селян — відхилення від математично прямої — пояснюється тим, що наші емоції — старші від нашого інтелекта, тим, що в наших емоціях багато одержаного в спадщину і ця спадщина вороже суперечить свідченням розуму. Ми родилися в суспільстві класовому, де кожному необхідно оборонятися проти всіх, і багато входять в безкласове суспільство людьми, з яких витравлено довір'я один до одного, у яких віковою боротьбою за зручне місце в житті убито почуття пошани та любові до трудового людства, творця всіх цінностей. У нас не вистачає ширості, необхідної для самокритики, ми показуємо надто багато дрібної міщанської злості, коли критикуємо один одного. Нам все ще здається, що ми критикуємо конкурента на наш шматок хліба, а не товариша по роботі, яка набирає дедалі глибшого значення збудника всіх кращих революційних сил світу.

Ми, літератори, працівники мистецтва найбільш індивідуального, помиляємося, вважаючи наш досвід за односторонній власності тоді як він — вплив дійсності і в минулому — дуже тяжкий удар її. У минулому, товариші, бо всі ми уже бачили і бачимо, що нова дійсність, яку творить партія більшовиків, що втілює розум і волю мас, — нова дійсність пропонує нам дар прекрасний — небувалий дар інтелектуального цвітіння багатьох мільйонів робітничого люду.

Я нагадаю знаменну промову Всеволода Іванова, промова ця повинна лишитися в нашій пам'яті, як зразок широкій самокритики художника, який мислить політично. Такої ж самої ува-

ги заслуговують промови Ю. Олеші, Л. Сейфуліної і багатьох інших. Років два тому **Іосиф Сталін**, дбаючи про підвищення якості літератури, сказав письменникам-комуністам: „вчіться писати у безпартійних“. Не говорячи про те, чи навчилися чогонебудь комуністи у художників безпартійних, я мушу відзначити, що безпартійні не погано навчилися думати у пролетаріата (оплески).

Одного разу, в випадку похмільного песимізму Леонід Андреев сказав: „Кондитер — щасливіший від письменників, він знає, що тістечко люблять діти і панночки. А письменник — погана людина, яка робить добре діло, не знаючи для кого і сумніваючися, що це діло взагалі потрібне. Саме тому, в більшості письменників немає бажання порадувати когось і хочеться всіх образити“.

Радянські письменники знають, для кого вони працюють

Літератори Союзу Радянських Соціалістичних Республік бачать, для кого вони працюють. Читач сам приходив до них, читач називав їх „інженерами душ“ і вимагав, щоб вони організували простими словами в хороших, правдивих образах його відчуття, почування, думки, героїчну його роботу. Такого щільного, безпосереднього єднання читача з письменником ніколи, ніде не було, і в цьому факті — трудність, яку ми повинні подолати, але в цьому факті наше щастя, якого ми ще не навчилися цінувати. Так само, як культури братерських нам республік, національні формами, лишаються і повинні бути соціалістичними суттю — наша творчість повинна лишитися індивідуальною формами і бути соціалістично-ленінською за змістом її основної провідної ідеї; зміст це — звільнення людей від пережитків минулого, від навіяння злочинної і що перекручує думку і почування класової історії, — історії, яка виховує людей праці — рабами, інтелігентів — двоєдушними або байдуками, анархістами або ренегатами, скептиками і критиками, або ж примирителями не-

примиренного. Кінець-кінцем з'їзд дає право сподіватися, що відтепер поняття — „безпартійний літератор“ залишиться тільки формальним поняттям, внутрішньо ж кожний з нас відчує себе справжнім членом лєнінської партії, яка так чудово і вчасно довела своє довір'я до честі і роботи літераторів безпартійних дозволом всесоюзного з'їзду.

На цьому з'їзді ми видали багатомільйонному читачеві і урядові великі векселі і, розуміється, тепер ми зобов'язані оплатити векселі чесною, добротною роботою. Ми зробимо це, якщо не забудемо провіщене нам виступами наших читачів — і в їх числі дітей наших, — не забудемо, яке величезне значення літератури в нашій країні, які різноманітно високі вимоги пред'явлені нам. Ми не забудемо цього, якщо негайно винищимо в своєму середовищі всі рештки групових стосунків, — стосунків, які смішно і противно схожі на боротьбу московських бояр за містництво, за місця в боярській думі та на пирах царя, ближче до нього.

Нам слід добре пам'ятати розумні слова т. Сейфуліної, яка правильно сказала, що „нас надто скоро і охоче зробили письменниками“. І не треба забувати вказівки т. Накорякова, що за 1928—31 роки ми дали 75% книг, які не мають права на повторні видання, тобто дуже поганих книг. Ви розумієте, скільки ж ми видавали зайвого, скільки зайвих витрат зробили, не тільки матеріальних, але й духовних витрат нашого народу, наших творців соціалізму, які читали сіру, погану, а іноді і халтурну книгу. Це не тільки помилка письменницького колективу, але це також одна з найгрубіших помилок видавничої справи. Кінець останньої фрази т. Накорякова я вважаю за надто м'який і люб'язний.

* * *

Всім, що сказано, я звертався до літераторів всього з'їзду і, значить до представників братерських республік.

У мене немає ніяких причин і бажань виділяти їх на окреме місце, бо вони працюють не тільки кожний на

свій народ, але кожний на всі народи Союзу соціалістичних республік і автономних областей. Історія покладає на них таку ж саму відповідальність за їх роботу, як і на російських. За браком часу я мало читаю книг, написаних літераторами союзних республік, але й те мале, що я прочитав, дає мені тверду певність, що скоро ми дістанемо від них книги визначні новизною матеріалу та силою зображення. Дозвольте нагадати, що кількість народу не впливає на якість талантів. Маленька Норвегія утворила величезні фігури Гамсуна, Ібсена. У євреїв недавно помер майже геніальний поет Бялік і був надзвичайно талановитий сатирик і юморист Шолом Алейхем, латиші створили могутнього поета Райнера, Фінляндія — Ейно-Лейно — нема такої маленької країни, яка не давала б великих художників слова. Я назвав тільки найкрупніших і далеко не всіх і я назвав письменників, які народилися в умовах капіталістичного суспільства.

У республіках народів, братерських нам, письменники народжуються від пролетаріату, а на прикладі нашої країни ми бачимо, яких талановитих дітей створив пролетаріат за короткий строк і як безперервно він створює їх. Але я звертаюся з дружньою порадою, що її можна зрозуміти і як прохання, до представників національностей Кавказу і Середньої Азії. На мене — і я знаю не тільки на мене справив разуче враження Ашург Сулейман Стальський. Я бачив, як цей старик, неписьменний, але мудрий, сидячи в президії, шепотів, творячи свої вірші, потім він, Гомер XX віку, предивно проспівав їх (оплески).

Бережіть людей, здатних творити такі перлини поезії, які створює Сулейман. Повторюю: початок мистецтва слова в фольклорі. Збирайте ваш фольклор, вчіться на ньому, обробляйте його. Він дуже багато дає матеріалу і вам і нам, поетам і прозаїкам Союзу. Що, краще ми знатимемо минуле, то легше, то глибше і радісніше зрозуміємо велике значення теперішнього, яке ми творимо.

Промови на засіданнях з'їзду і розмови поза залом засідань, виявили єдність наших почуттів і бажань, єдність цілеспрямованості і виявили неприпустимо мале знайомство наше з мистецтвом і взагалі з культурою братерських республік. Якщо ми не хочемо, щоб погас вогонь, який спалахнув на з'їзді, ми повинні вжити всіх заходів до того, щоб він розгорівся ще яскравіше. Необхідно почати роботу взаємного і широкого ознайомлення з культурами братерських республік. Для початку треба б організувати в Москві „Всесоюзний театр“, який показав би на сцені, в драмі і комедії життя і побут національних республік в їх історичному минулому і героїчному сучасному (оплески). Далі: необхідно видавати російською мовою збірники поточної прози та поезії національних республік і областей в хороших перекладах (оплески). Треба перекладати і літературу для дітей. Літератори і вчені національних республік повинні написати історії своїх країн і держав, історії, які взаємно ознайомили б народи всіх республік один з одним.

Ці історії народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік будуть дуже добрим засобом взаємного розуміння та внутрішньої ідеологічної спайки всіх людей семи республік.

Метод колективної роботи—шлях до пізнання соціалістичного реалізму

Це взаєморозуміння, ця єдність сил необхідні не тільки для всіх людей Союзу республік, — вона необхідна як наука і приклад для всього трудового народу землі, проти якого старий його ворог капіталізм організується під новою личиною фашизму. Добрим практичним прийомом висвітлення культурних зв'язків і ділових взаємозалежностей Союзу наших республік може бути колективна робота над утворенням книги „Діла і люди двох п'ятирічок“, Книга ця повинна показати робочій силі Союзу Радянських Соціалістичних Республік у формі нарисів і оповідань наслідки її праці та факти культурно-виховного впливу праці на людей, на

зростання розуму і волі одиниць, на звільнення їх з вузьких меж міщанського індивідуалізму власників, на виховання в умовах колективної праці, нової соціалістичної індивідуальності, — показати спіраль, по якій ми йдемо вперед і сходимо все вище. Участь у цій роботі цілком необхідна для літераторів всіх братерських республік, всіх областей. Ми перебуваємо ще в тій стадії розвитку, коли нам слід переконувати самих себе в нашому культурному зростанні. З усього, що говорилося на з'їзді, найстотніше і важливе те, що багато молодих літераторів вперше відчували свою значимість і відповідальність перед країною і зрозуміли свою недостатню підготованість до роботи. Колективні роботи над утворенням книжок, які висвітлюють процеси грандіозної праці, що змінює світ і людей, стануть для нас чудовим засобом самовиховання, самозміцнення. При відсутності серйозної, філософської критики, так сумно показаної фактом німоти професіональних критиків на з'їзді, нам необхідно самим взятися до самокритики не на словах, а на ділі, безпосередньо в роботі над матеріалом.

До методу колективної праці літераторів т. Еренбург поставився скептично, побоюючися, що метод такої роботи може шкідливо обмежити розвиток індивідуальних здібностей робітничої одиниці. Товариші Всеволод Іванов і Лідія Сейфуліна, заперечивши йому, мені здається, розвіяли його побоювання.

Тов. Еренбургу здається, що прийом колективної роботи — це прийом роботи бригадної. Ці прийоми не мають між собою багато схожості, крім фізичної в тому і другому випадку працюють групи, колективи. Але бригада працює з матеріалом залізо-бетону, дерева, металу і т. д. завжди з певно-одноманітним матеріалом, якому треба надати зазделегідь певної форми. У бригаді індивідуальність може виявити себе тільки силою напруження своєї роботи.

Колективна робота над матеріалом соціальних явищ, робота щодо відбиття, відображення процесів життя, — серед яких зокрема мають своє місце і дії

ударних бригад, — це робота над безконечно різноманітними фактами, і кожна індивідуальна одиниця, кожний письменник має право вибрати для себе той чи той ряд фактів відповідно до його тяжіння, його інтересів і здібностей. Колективна робота літераторів над явищами життя в минулому і сучасному для найяскравішого висвітлення шляхів у майбутнє має деяку схожість з роботою лабораторій, які науково експериментально досліджують ті чи ті явища органічного життя. Відомо, що в основі всякого методу закладено експеримент дослідження, вивчення, — і цей метод своєю чергою вказує далі шляхи вивчення.

Я маю сміливість думати, що саме метод колективної роботи з матеріалом допоможе нам найкраще зрозуміти чим повинен бути соціалістичний реалізм. Товариші, в нашій країні логіка вчинків випереджує логіку понять, ось що ми повинні відчувати.

Моя впевненість в тому, що цей прийом колективної творчості може дати цілком оригінальні, небувало цікаві книги, так що я беру на себе сміливість запропонувати таку роботу і нашим гостям, чудовим майстрам європейської літератури (оплески).

Чи не спробують вони дати книгу, яка зобразила б день буржуазного світу? Я маю на увазі перший-ліпший день: 25 вересня, 7 жовтня або 15 грудня, це однаково. Треба взяти буденний день таким, як його відбила світова преса на своїх сторінках. Треба показати весь строкатий хаос сучасного життя в Парижі і Греноблі, в Лондоні і Шанхаї, Сан-Франциско, Женеві, Римі, Дубліні т. д., і т. д., в містах, селах, на воді і на суходолі. Треба дати свята багатих і самогубства бідних, засідання академії, вчених товариств і відбиті хронікою газет факти дикої неписьменності, забобонів, злочинів, факти витонченості рафінованої культури, страйки робітників, анекдоти і буденні драми, зухвалі крики розкоші, подвиги шахраїв, брехню політичних вождів, — треба, повторюю, дати звичайний буденний день з усією безумною, фантастичною строкатістю його явищ. Це — робота ножиць

значно більша, ніж робота пера. Розуміється — неминучі коментарі, але, мені здається, що вони повинні бути такі ж короткі, як блискавки.

Але факти повинні коментуватися фактами і на цьому лахмітті, на цьому дранті дня коментарій літератора повинен блищати як іскра, яка запалює полум'я думки.

Загалом же треба показати „художню“ творчість історії протягом одного когось дня. Ніхто ніколи не робив цього, а слід зробити! І коли за таку роботу візьметься група наших гостей — вони, звісно, подарують світові щось небувале, надзвичайно цікаве, сліпучо-яскраве і глибоко-повчальне (оплески).

Революційний інтернаціоналізм — проти отрути фашизму

Організуючою ідеєю фашизму є расова теорія, яка зводить німецьку, романську латинську, або англо-саксонську расу, як одну силу, нібито здатну продовжувати справу дальшого розвитку культури, „чистокровної“ расової культури, основаної, як це відомо, на нещадній і дедалі більш цинічній експлуатації величезної більшості людей чисельно мізерною меншістю. Ця чисельно-мізерна меншість мізерна і своєю інтелектуальною силою, розтраченою на вигадкування прийомів експлуатації людей праці та скарбів природи, належних людям праці.

Від усіх талантів капіталізму, що колись відігравав позитивну роль організатора цивілізації і матеріальної культури, сучасний капіталізм зберіг тільки містичну впевненість в своєму праві влади над пролетаріатом і селянством.

Але проти цієї містики капіталістів історія висунула реальний факт — силу революційного пролетаріату, організованого незламною і невгасимою, історично обґрунтованою, грізною правдою вчення Маркса-Леніна, висунула факт „єдиного фронту“ в Франції і, ще більш фізично-відчутний факт — Союз пролетаріату Радянських Соціалістичних Республік. Перед силою цих фактів отруйний, але легкий і ріденький туман фашизму неминуче і скоро розвіється.

Туман цей, як ми бачимо, отрує і спокушає тільки авантюристів, тільки людей безпринципових, байдужих, людей, для яких „все — однаково“ і яким байдуже кого вбивати, людей, які є продуктами виродження буржуазного суспільства і наємниками капіталізму для найпідліших і наймерзенніших і кривавих його дій.

Основною силою феодалів капіталізму є зброя, яку виготовляє для нього робітничий клас, — рушниці, кулемети, гармати, отруйні гази і все інше, що в перший-ліпший момент може бути спрямоване і спрямовується капіталістами проти робітників. Але недалекий час, коли революційна правосвідомість робітників зруйнує містику капіталістів.

Проте вони готують нову всесвітню різанину, організують масове винищення пролетарів цілого світу на полях національно-капіталістичних боїв, мета яких — нажива, поневолення дрібних народностей, перетворення їх в рабів Африки — напівголодних тварин, які зобов'язані каторжно працювати і купувати погані гнилі товари тільки для того, щоб королі промисловості нагромаджували жирне золото — прокляття трудового народу, золото, мізерними пилінками якого капіталісти платять робітникам за те, що вони сами на себе купують кайдани, сами проти себе виробляють зброю.

Ось — перед лицем яких гострих співвідношень класів працював наш всесоюзний з'їзд, ось напередодні якої катастрофи продовжуватимемо роботу нашу ми, літератори Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

У цій роботі не може бути і не повинно бути місця особистим дрібницям, революційний інтернаціоналізм проти буржуазного націоналізму, расизму, фашизму — ось в чому історичне значення наших днів. Що ми можемо зробити? Ми вже зробили дещо. Нам не погано дається робота щодо об'єднання всіх сил радикальної, антифашистської інтелігенції, і ми викликаємо до життя пролетарську революційну літературу в усіх країнах світу. В нашому середовищі присутні представники майже всіх літератур в Європі. Магніт, який притяг

їх в нашу країну, то не тільки мудра робота партії, розум країни, робота героїчної енергії пролетаріату республік, але й наша робота. Якоюсь мірою кожний літератор є вождь його читачів, — я думаю це можна сказати. Ромен Роллан, Андре Жід мають найзаконніше право іменувати себе „інженерами душ“. Жан-Рішар Блок, Андре Мальро, Плів'є, Арагон, Толлер, Бехер, Нексе, — не буду перелічувати всіх, але все це світлі імена винятково-талановитих людей і все це суворі судді буржуазії своїх країн; все це люди, які вмють ненавидіти, але вмють і любити (оплески). Ми не вміли запросити ще багатьох, які теж мають в усій силі чудовий людський дар любові і ненависті, й ми не вміли запросити їх, і це наша не мала провина перед ними. Але я певен, що другий з'їзд радянських літераторів буде прикрашений багатьма десятками літераторів Заходу і Сходу, літераторів Китаю, Індії, безперечно, що ми напередодні об'єднання навколо Третього Інтернаціоналу всіх кращих і найчесніших людей мистецтва, науки і техніки (оплески).

Між чужоземцями й нами виникло невелике і особисто для мене не зовсім ясне розходження в питанні про оцінку стану особи в безкласовому суспільстві. Випадковість виникнення цієї розбіжності і деяка недоречність самого питання відзначена т. Кольцовим на вечірньому засіданні 25 серпня і роз'яснена в блискучому прикінцевому слові т. К. Радека.

Питання це має характер переважно академічний, філософський і, звісно, його не можна було добре висвітлити на одному — двох засіданнях або в одній розмові. Тов. Кольцов правильно сказав, що це питання належить у нас до числа практично розв'язаних. Суть справи в тому, що в Європі і всюди в світі письменник, якому дорогі багатовікові завоювання культури і який бачить, що в очах капіталістичної буржуазії всі завоювання культури втратили ціну, що в перший-ліпший день книга першого-ліпшого чесного літератора може бути спалена прилюдно і в Європі, літератор дедалі дужче відчуває біль гніту бур-

жуазії, побоюється відродження середньовічного варварства, яке, мабуть, не виключило б і утворення інквізиції для еретично мислячих.

У Європі буржуазія і уряд її ставляться до чесного літератора дедалі ворожіше. У нас немає буржуазії, а наш уряд це наші вчителі і наші товариші, в повному розумінні слова товариші.

Умови моменту іноді спонукають протестувати проти сваволі індивідуалістичної думки. Але країна і уряд глибоко зацікавлені необхідністю вільного зростання індивідуальності і надають для нього всіх засобів, наскільки це можливо в умовах країни, що змушена тратити величезну кількість засобів на самооборону проти нового варвава-європейської буржуазії, озброєної від зубів до п'ят.

Головне завдання — нещадна боротьба з старим світом

Наш з'їзд працював на високих нотах щирого захоплення мистецтвом нашим і під лозунгом: піднести якість роботи. Чи треба говорити, що чим досконаліше зброя, тим краще вона забезпечує перемогу. Книга є найголовніше і наймогутніше знаряддя соціалістичної культури. Книг високої якості вимагає пролетаріат, наш основний, багатомільйонний читач: книги високої якості необхідні сотням початкуючих письменників, які йдуть у літературу з середовища пролетаріату, з фабрик і від колгоспів усіх республік та областей нашої країни. Цій молоді ми повинні уважно, безперервно і любовно допомагати на важкому шляху, обраному нею, але, як справедливо сказала Сейфуліна, не слід квапитися „робити їх письменниками“ і слід пам'ятати вказівку т. Накорякова про безплідну, збиткову трату народних коштів на вироблення книжкового браку. За цей брак ми повинні відповідати колективно.

Про необхідність підвищити якість нашої драматургії палко і переконливо говорили всі наші драматурги. Я певен, що організація „Всесоюзного театру“ „Театру класиків“ дуже допоможе нам

засвоїти високу техніку стародавніх та середньовічних драматургів, а драматургія братерських республік розширить межі тематики, вкаже нові, оригінальні колізії.

В доповіді т. Бухаріна є один пункт, який вимагає заперечення. Говорячи про поезію Маяковського, М. І. Бухарін не відзначив шкідливого — на мій погляд — „гіперболізму“, властивого цьому вельми впливовому і оригінальному поетові. Як приклад такого впливу я беру вірші дуже талановитого поета Прокоф'єва, — здається, це він редагував роман Молчанова „Крестьяне“, роман, про який говорилося в „Литературных забавах“, в якому куркулеподібний мужичок був прославлений як сучасний нам Микула Селянинович. Прокоф'єв зображує віршами якогось Павла Громова — „великого героя“, теж Микулу.

„Павел Громов — дивоглядне страшилище:

Всемирная песня поется о нем,
Как шел он, люгую мечом и огнем.

Он — плечи, что двери — гремел на
Дону.

И пыль от похода затмила луну.

Он — рот, словно погреб — шел, все
пережив.

Так волк не проходит и рысь не бежит.

Он скулы, что доски, и рот, словно
гроб.

Шел полным хозяином просек и троп“.

В іншому вірші Прокоф'єв зображує такого страшного:

„Старший сын не знает равных,
Ноги — бревна, грудь — гора.

Он один стоит как лавра

Вдоль мощеного двора..

У него усы, что вожди,

Борода, — что борона.

... Семь желанных любит вдруг“.

До речі, лавра — це багатий велелюдний монастир, майже містечко, як наприклад Київська і Троїце-Сергієвська лаври.

Ось до чого приводить гіперболізм Маяковського! У Прокоф'єва його

ускладняє, здається, ще і гіперболізм Ключєва, співця містичної суті селянина і ще більш містичної „Власти землі“. Талановитості Прокоф'єва я не заперечую, його прагнення до образності епічної навіть похвальне. Проте, прагнення до епіки потребує знання епоса, а по дорозі до нього не можна вже писати таких віршів, як наприклад:

„По полям летела слава.
Громобой владел судьбой.
Если бури шли направо —
Шел налево громобой.
Бури вновь дышали гневом,
Сильной стужей всех широт (?)
Если бури шли налево:
Громобой наоборот“.

Я гадаю, що це вже не епіка. Це схоже на переспів старовинного вірша, який хотів бути смішним:

Жили в Киеве два друга, —
Удивительный народ.
Первый родиной был с юга,
А второй — наоборот.
Первый страшный был обжора,
А второй был идиот,
Первый умер от запора,
А второй наоборот.

Наша радянська поезія за короткий строк її життя досягла успіхів дуже значних, але так само, як проза, вона містить у собі вельми порядну кількість пустоцвіту, полови і соломи.

В боротьбі за високу якість прози, ми повинні боротися за поновлення й поглиблення тематики, за чистоту і звучність мови поезії. Історія висунула нас вперед, як будівників нової культури і це зобов'язує нас ще далі прагнути вперед і вище, щоб увесь світ трудящих бачив нас і чув наші голоси.

Світ дуже добре й вдячно почув голоси поетів, коли б вони, разом з музиками попробували створити пісні, — нові, яких не має світ, але які він повинен мати. Далеко не правда, що в мелодії стародавніх пісень росіян, українців, грузин сповнені горя і суму очевидно й в татар, армян є пісні маршових, хороводних, жартівливих, танкових, трудових ритмів, але я говорю тільки

про те, що знаю. Староросійські, грузинські, українські пісні мають безконечну різноманітність музичності, й поетам нашим слід було б обізнатися з такими збірниками пісень, як приміром „великоросс“ Шейна, як збірник Драгомірова та інші цього типу. Я певен, що таке обізнання послужило б джерелом надхнення для поетів та музикантів, і що трудовий народ одержав би прекрасні нові пісні, — подарунок давно ним заслужений. Треба взяти до уваги, що старовинна мелодія, навіть трохи змінена, але наповнена новими словами, створює пісню, яка буде освоєна легко і швидко. Треба тільки зрозуміти значення ритму: запівання „Дубинушки“ можна розтягти на довжину хвилини, але можна проспівати також і на танковий ритм. Не слід би було нашим молодим поетам гребувати створенням народних пісень.

Вперед і вище — це для всіх нас, товариші, це шлях єдино гідних людей нашої країни, нашої епохи. Що значить вище. Це значить: треба стати вище дрібних особистих чвар, вище самолюбства, вище боротьби за перше місце, вище бажання командувати іншими, — вище всього, що дістали ми в спадщину від пошлості і глупства минулого. Ми включені в величезну справу, в справу світового значення й повинні бути особисто гідні взяти в ній участь. Ми вступаємо в епоху, повну величезного трагізму і ми повинні готуватися, вчитися зображувати цей трагізм в тих досконалих формах, як уміли зображувати його старовинні трагіки.

Нам не можна ні на хвилину забувати, що про нас думає і нас слухає весь світ трудового народу, що ми працюємо перед читачем і глядачем, якого ще не було в усій історії людства. Я закликаю вас, товариші, вчитися — вчитися думати, працювати, вчитися поважати й цінити один одного, як цінять один одного бійці на полях битв, й не втрачати сили в боротьбі один з одним за дрібниці тоді, коли історія покликала вас на нещадну боротьбу з старим світом.

На з'їзді виступали японець Хідзіката, китайка Ху Лань-чи та китаєць

Е. Сяо. Ці товариші ніби словесно подали одному руці, знаменуючи єдність цілі революційного пролетаріату країни, буржуазія якої заразилася від Європи гострим і смертельним випадком безумства імперіалізму, і країни буржуазія якої не тільки передає народ свій у жертву грабіжникам імперіалістам, але і сама знищує його на догоду імперіалізові чужоземців, так само як і російські поміщики і фабриканти зробили це в 1918—22 рр., користаючись цінною допомогою крамарів Європи, Америки, Японії.

З'їзд недосить яскраво відзначив виступи представників революційного пролетаріату двох країн Сходу, що можна пояснити тільки надзвичайною втомою, викликаною двотижневою роботою, яка потребувала величезного напруження уваги і нарешті, що стомила увагу.

Закінчивши свою роботу, всесоюзний з'їзд літераторів одноголосно висловлює щирю подяку урядові за дозвіл на з'їзд та широку допомогу його роботі. Всесоюзний з'їзд літераторів відзначає, що успіхи внутрішнього, ідеологічного об'єднання літераторів, яскраво і солідно виявлені на засіданнях з'їзду—є наслідок постанови ЦК партії **Леніна-Сталіна** від 23-IV-32 року,—постанови, що засудила угруповання літераторів з мотивів, які не мають нічого спільного з великими завданнями нашої радянської літератури в її цілому, але, що ні трохи не заперечує об'єднання в технічних питаннях різноманітної творчої роботи. З'їзд літераторів дуже радий і гордиться увагою, яку щедро виявили йому численні делегації читачів. Літератори Союзу Радянських Соціалістичних Республік не забудуть поставлених до них високих вимог читачів і чесно постараються задовольнити ці вимоги.

Більшість літераторів, судячи по побудові їх промов, добре зрозуміли, яке величезне на батьківщині нашої значення літератури в її цілому, зрозуміли, до чого зобов'язує солідна, безперервна за весь час з'їзду демонстрація суворого, але любовного ставлення читачів до літератури. Ми маємо право вірити,

що ця любов викликана заслугами, роботою нашої молоді літератури. Читач дав нам право гордитися ставленням до нас читача і партії **Леніна**, але ми не повинні перебільшувати значення нашої роботи, ще далеко не досконалої.

Самовиховання шляхом самокритики безперервна боротьба за якість книжки, плановість роботи—наскільки вона можлива в нашому ремеслі,—розуміння літератури, як процесу, що твориться колективно й що покладає на нас взаємну відповідальність за роботою одного, відповідальність перед читачем,—ось висновки, які ми повинні зробити з демонстрації читачів на з'їзді.

Ці висновки зобов'язують нас негайно приступити до практичної роботи коло організації всесоюзної літератури як цілого. Ми повинні:

Розробити величезний найцінніший матеріал виступів на з'їзді, щоб він служив нам **тимчасовим**—я підкреслюю слово „тимчасовим“—керуванням в дальшій нашій роботі, повинні всіляко зміцнювати й поширювати зв'язок з літературами братерських республік, що утворився на з'їзді.

На з'їзді перед лицем представників революційної літератури Європи, сумно й не гідно літератури нашої, виявилось погане знання або цілковите незнання нами європейських мов. З огляду на те, що наш зв'язок з письменниками Європи безперечно поширюватиметься, ми повинні внести в свій обиход вивчення європейських мов. Це потрібно ще й тому, що дасть нам змогу читати в оригіналах великі твори живопису словом.

Не менш важливе знання нами мов вірменів, грузинів, татар, тюрків тощо. Нам треба опрацювати спільну програму для роботи з письменниками початківцями, програму, яка виключила б з цієї роботи суб'єктивізм, дуже шкідливий для молодих. Для цього треба об'єднати журнали „Рост“ і „Літературная учеба“ в один журнал літературно-педагогічного характеру й скасувати малоуспішні заняття окремих письменників з початківцями. Роботи багато, все це абсолютно необхідна робота. В нашій країні недозволено, щоб зростання літератури розвивалося

самопливом, ми повинні готувати собі зміну, самі поширювати кількість працівників слова.

Потім ми повинні просити уряд обговорити питання про необхідність організації в Москві „Всесоюзного театру“, в якому артисти всіх народностей Союзу Радянських Соціалістичних Республік мали б змогу ознайомити нас, росіян, з їх драматичним мистецтвом, і з допомогою його — з минулим й сучасним їх культурного життя. Основною постійною групою цього театру повинна бути російська, яка грала б п'єси Азербайджана, вірменів, білорусів, грузинів, татар та інших народностей середньої Азії, Кавказу, Сибіру на російській мові в зразкових перекладах. Швидке зростання літератури братерських республік зобов'язує нас серйозно стежити за зростанням цих літератур і може значно сприяти зростанню драматургії російської.

Обміркувати питання про організацію в Москві „Театру класиків“, в якому б грали виключно п'єси класичного репертуару. Вони, знайомлячи глядача та літератора з зразками, драматичної творчості древніх греків, іспанців та англійців середньовіччя, підвищували б вимоги глядача до театру, літераторів — до самих себе.

Нам потрібно звернути увагу на літературу областей, особливо Східного та Західного Сибіру, залучити її до кола нашої уваги, друкувати в журналах центра, брати до уваги її значення, як організатора культури.

Дозволити спілці літераторів поставити пам'ятник герою-піонеру Павлу Морозову, який був забитий родичами своїми за те, що зрозумівши шкідницьку діяльність рідних по крові, він віддав перевагу інтересам трудового народу, а не родству з ними.

Дозволити видання альманахів поточної художньої літератури братерських надреспублік, не менш чотирьох на рік і дати альманахам титул „Спілка“ або „Братерство“ з підзаголовком: „Збірники сучасної художньої літератури Союзу Соціалістичних Радянських Республік“.

Дорогі товариші!

Перед нами величезна різноманітна робота на благо нашої батьківщини, яку ми створюємо, як батьківщину пролетаріату всіх країн.

За роботу, товариші!

Дружно, струнко, палко — за роботу!

Хай живе дружна, міцна єдність працівників та бійців словом! Хай живе всесоюзна червона армія літераторів!

Хай живе всесоюзний пролетаріат, наш читач — читач-друг, якого так жадібно чекали чесні літератори Росії XIX сторіччя, і який з'явився, любовно оточує нас і вчить працювати!

Хай живе партія Леніна — вождь пролетаріату, хай живе вождь партії — Йосиф Сталін! (бурхливі, що довго не втихають і що переходять в овацію оплески. Усі встають і співають „Інтернаціонал“).

КОХАННЯ ЧЕРНИШЕВСЬКОГО

УРИВКИ З ПОЕМИ

О. ЛЕВАДА

1. Вступ

Тумани. Сльота.
Сніги. Холода...
Незримим потоком морозяний дух
плазує по селах, морозить ходу,
коліна заковує, сушить уста,
ще й вітер самотні сліди заміта...
І спиняться кроки. І стихне хода.
Морози... Тумани... Сніги... Холода...

Яке ж тут безлюддя! На тисячу гін
пустельно гуде монастирський дзвін
та вітер по селах кур'єром жене.
Над чорними зрубамі, мов над гробами,
горбаті осики обвисли торбами
засніжених гілок. Струнка, мов свіча,
заклякла береза когось зустріча
мовчанням. Лиш дзвін не замре, не засне
та вітер по селах кур'єром жене.

Яке ж тут безлюддя! Заглушуйте кроки!
Сніги під ногами риплять на біду!..
Заглушуйте кроки! Заглушуйте кроки!
Вгамовуйте подих! Затишуйте дух!
Сніги під ногами риплять на біду!
В степах, по ярах, в заворожений тиші
лунатимуть кроки в стократ виразніше!
Тоді, мов у казці, за кожним заметом
постане застава в штахетах багнетів
і пострілом вріжеться в зляканий день:
— Хто йде!?..

По Волзі летить на grindжолах у п'їтьму
весела і хижа метелиця-відьма...
В заметах обози: по крокові крок
везуть кріпаки оброк.
Дорога звичайна і крига міцна,
і хто-зна коли зашумить весна,
і хто-зна коли заgrimить криголам,

пройде криголам від села до села,
і Волга розверне мутні омути,
і хто-зна

кому
в омути пливти!..

2. Саратовський щоденник

До Ольги

Пройти. До краю. Від мети
Не збочити ні кроку...
Чи знаєш ти, чи знаєш ти
вінець бунтарських років?

Кайданів дзвін на самоті,
Сибірські панорами
і чорна шибениці тінь—
моїх тріумфів брама.

Не дай руки! В глухий обрив
впадеш і ти зі мною...
(...на дворі знов гудуть вітри,
мов тужать над труною...)

Впаде, мов блискавка, удар
над нижнім твоїм світом.
Чобітьми витопче жандарм
мого кохання квіти.

Пройди ж повз мене без жалю...
Єдину і останню—
я сам любов свою спалю
на вогнищі повстання!..

Вогні повстань! Вогні повстань!
Бунтів тривожний сполох!
Незнаних гроз ідуть літа
над здичавілим полем!..

Але прости... В твоїх очах
цікавість гасне знову.
Для мене ж це—єдиний шлях
і тема всіх розмов.

Нехай шляхетний Костомаров
в кущі плазує з ляку...
Я буду там, де аж під хмару
спахнуть вогні атаки.

Пройти. До краю. До мети.
Без відступу. Без зради.
Чи знаєш ти, чи знаєш ти
шляхів бунтарських радість?..

3. Чернйшевський в кабінеті

Верховини думок. Неспокійної мислі
гостровержі шпилі. Мов іскристий кристал,
споміж тезі спростовань окреслився вислід
і ясніш загорілась далека мета.

Гей, повітря б іще! В животворчих потоках
піднестися б на гребінь земних лихоліть,
прозирнути в бруньки ненароджених років,
розпізнати пульсування прийдешніх століть,
зрозуміти прибої народів і станів,
покоління незачатих розмірять шляхи!...

.....
.....

— Він народиться,—світ променистих утопій!
Гегельянці... Фурьє... Феєрбах... Сен-Сімон...
Крізь священні потоки кривавих потопів
ми прийдем до Ікарій! Прийдемо! Йдемо!..

Верховини думок. Неспокійної мислі
недосягнута грань. Перехрестя ідей.
мін'ятори світів, обезводнені, висхлі
і безкрайї, застиглий, фіалковий день.

Тут нема ще слідів животворчої дії,
не заносивсь пожадливий вітер робіт.
Тут ніхто за плече не торкне, не зрадіє
і „добридень“ ніхто не промовить тобі.

І натомлене серце звиса, мов краплина,
над сухими пісками пустель самоти...

— Ольго! Ляленько!.. Знову, мій друже єдиний,
мов чужа ти проходиш повз мене...

Прости!

Я сказав, чи почулось? Прости мене, Лялю!
То засліплене серце забилося не в такт.
Це остання і перша краплиночка жалю
просочилася крізь неслухняні уста.

Хай сідає з тобою круг нашого столу
навіть зрада, що гостем так скоро стає,—
я такий, як і був, і ні разу ніколи
кайданами не стане кохання моє.

Від єдиної молодості заберемо
кожний те, що з'уміє, що подужа нести.
Своє щастя збудую, немов теорему,
хоч би й в серці зійшлись найгостріші кути!

Це не хрест лицемірний, не гордошам жертва,
це спокійного мозку холодний диктант,

це знамено, що з рук не впаде аж до смерті,
це хмаринка, що в хмару грозову вроста.

Не самотний я, ні! На пустельнім просторі
оживе всеросійська, вселюдська ріка!
Я—Пролог до Прологу нової історії,
що напише кріпак, чи онук кріпака.

Через обрії років—заграви вогню
і крізь грози—весна, повновода, невпинна..
О, любіть її, друзі, боріться за ню,
переносьте в наш день хоч найменші краплини!

Верховини думок. Неспокійної мислі
гостровержі шпилі. Мов барвистий кристал,
споміж тез і спростовань окреслився вислід,
і ясніш загорілась далека мета.

Тільки б більше повітря! З низин, від землі,
де посіяне слово мечами зійде...

— Знаю: в кожній хатині і в кожному селі
проростає зерно животворчих ідей.

З ними я одруживсь найсвятішим шлюбом
і в роботі—моя від розлук запорука!

...За годину, як завжди, прийде Добролюбов
і подасть незрадливу, схвильовану руку.

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

ЮРІЙ СЛІПКО

Він не може збагнути і в подиві очі поширив.
(А в очах же — літа і відбитки густого вогню,
Що горів у степах). Він дивується юно і щиро,
І говорить у лад своїм крокам і серцеві:— Сню?

Сню, чи бачу його — цей проспект, де розпалена юність
Із-за рогу вціляла у пошту — гніздо гайдамак?
Сню, чи бачу його — цей проспект, що на бій за Комуни
Молодих виряжав? Ну, чи сню я, чи справді це так?—

Він не може збагнути. А спогади зоряним роєм
Обліпляють чоло, що над ним, мов сніжок, сивина:
— Ми безвусі були, та вмирати від кулі героєм
Кожен з нас уже вмів, бо була це запекла війна;

Бо була це війна — за життя, за оці тротуари,
За оті димарі, за поля і за радість та сміх;
Бо була це війна у бурхливім прекраснім пожарі,
Що мільйонам шляхи показали із рабства — у тьмі.

Ми на кулі ішли. Ми палили мости до старого.
Ми копали окопи (тепер вони заросли!)
Ми дивилися в даль. Чатували бандитів зза рогу
І упертість свою на багнетах і списках несли.

Він дивується ще, не впізнавши брудного завулку:
— Тут зів'яло дитинство в пилу, у іржі, у багні...
Тут удари копит одлітали від каменю гулко..
Звідси хлюпавсь колись проти рабства розбурений гнів.

...Він заходить у парк. Прохолода, бадьорість і зелень
Привітали його, як свого. (А розпечений день
Залишився собі на проспекті і далі ще стеле
Кісію золоту і сміється, співає, гуде).

І тепер він згадав, як у тіні веселі нероби
Танцювали, пили і плескали горілчаний чад,
І надхненно плели розпрозорі розмови про Глобу —
„Козака - молодця“, що садив для них затишний сад.

І крім того згадав, як стояв він забитий і босий
І так сумно дививсь крізь штахети залізні у сад...
...Раптом загадок — нема. Задзвенів звідусіль стоголоса
Сміху й радості струм, ніби райдужний водоспад.

Стали грати в саду лихтарі і зірки у футболу...
Стадіон закипів і здригнувся від тупоту ніг,
Що ганяли м'яча... Заходила нестримана молодь.
Поцілунок гарячий на губи коханої ліг.

Геніальний Шопен, у серпанок тоски обгорнувшись,
Пропливає вночі... З гучномовця Бетховен співає...
Поспішають усі. Поспішаю і я. Бо я мушу,
Бо уранці гудки стоголоса накажуть:
— Вставай...

ПІД ШУМ МОРСЬКОГО ПРИБОЮ

А. КАЦНЬЕЛЬСОН

Вас не знав я раніше, друзі,—
Нас на південь примчали сюди—
Від широких просторів Союзу
розгонисті поїзди.

Ось цей хлопець. Не бачив ніде його.
Та я знаю: як я, як і ви —
він приїхав до моря південного,
до грайливого плеску хвиль.

Ми дивились у вікна вагонів.
Там стрункі пробігали стовпи.
Розлягались безмежні гони —
українські широкі степи.

А ми їхали й пестила очі нам
невимовна радість така,
як дивились, що хліб обмолочений
вирослав на колгоспних токах.

Я й тепер ще не можу забути,
коли повні зерном лантухи
вже шерегами біля зсипунктів
випинали груди тугі.

Ми раділи, бо наша це сила,
міць це наша, чорт побери!
А назустріч платформи носили
ще блискучі, нові трактори.

Нам відкрито було семафори,
нас по шпалах мчали сюди —
до затишного санаторія
розгонисті поїзди.

Нас, що вміли в роботі палати
І завжди виконувать план, —
так привітно зустрів у палатах
подих сонячного тепла.

Із Чернігова і Запоріжжя
познайомились товариші...
І війнув відпочинку тишою
санаторний суворий режим.

Відпочинок. Це треба. І значить —
без усяких там зайвих розмов
сил нових набирайся, юначе,
щоб по жилах пашіла кров!

Хай у груди нам дробом б'є душ
і тіло терпне у літеплі ванн,
щоб була і бадьорою й дужою
наша молодість бойова!

Мій сусіда по ліжку, Гриценко.
ти розкажеш нам про бої,
як у шанцях і на панцерниках
продиміли літа твої,
як в боях за Радянську владу
ти в походах відважних мчавсь.
Та заходить лікар в палату,
каже нам, що розмова не час.

Тоді очі в газети уперши,
кожний мовчки читає собі,
як проходить змагання за першість
в хлібоздачі й осінній сівбі.

Ми на березі моря. І добре
так дивитись сміливо вперед,
як широкий, безхмарний обрій
нас у дружні обійми бере.

І під шуми морського прибою
ти, Гриценко, вже знову мені
розгортаєш сторінки бою —
повість про героїчні дні,
як боролася перша кінна

крізь дощі, крізь вітри й крізь сніг,
щоб могли ми тепер спокійно
працювати, співати пісні,
грати в шахи, у кеглі грати,
і у школах науки вивчать,
знать солодкий смак винограду,
і кохати хороших дівчат.

Ще розкажуєш як протікала
твоя молодість в штреках шахт.
Тільки знав ти забої і кайло
та щоденного холоду жах.

Боротьбу ще не скінчено. Знаю,
за кордоном, де гаснуть порти —
там підносяться й сили єднають
ще пригнічені наші брати...

Ми, що вмієм кружляти у танках
і кохати хороших дівчат,

коли треба, то виставим танки
і зумієм з рушниць влучать.

Ти, Гриценко, хоча і ревматик,
хоча в тебе і хора нога,
але вмієш ти добре тримати
у руках свій блискучий наган.

Ти ще вийдеш на лінію бою,
ти — завзятий старий більшовик.

.....

І ми слухаєм шуми прибою
Хвиль напористих і живих.

Сонце лле нам проміння пахучі,
вітер в груди нам хвилями б'є,
і так ніжно він сипле кучері
на засмагле чоло моє.

СПОМИНИ

ЄВГ. ФОМІН

I

Я пам'ятаю літню ніч,
Так гарно спалося мені.
У грі чудесній сни кружляли.
І не бажав я їх кінця,
Та щось торкалося лица
І гратись з ними заважало.

Здригну, прокинусь, подивляюсь:
То татчин чорний, жорсткий вус.
І знов впаду, до сну охочий.
А він, розчулений, не йде.
Палким цілунком припадає
І вусом знову залоскоче.

— О, тату! Чому ти не спиш?
Стрункий, озброєний стоїш,
Ти на війну зібрався, тату?
Спочинь хвилиночку, приляж,
Дарма. Зміїться патронташ,
в руках гвинтівка і гранати.

Ти йдеш далеко воювать...
А я... а я... так хочу спать.
І вмиє в знемові засинаю
І далі чую вже кризь сон,
Як мати... (ніжний, ніжний тон!)...
Сказали: — „йди, благословляю“.

II

Вже одшуміли зливи куль,
Я сплю, бездомний, в рундуку,
Жорстокий вітер наді мною.
Рожевовиді сни не йдуть,
Казок засніжених не тчуть
З ниток невловного спокою.

Та раптом чую шум і стук
Хтось одчиняє мій рундук.
І голос ніжний, до нестями:
— Замерз. Такий холодний час.
Ходімо, хлопчику, до нас,
в наш дім, освітлений огнями.

Твій батько впав у боротьбі
І цим приготував тобі
Постільку, ласкою зогріту.
Ми там, далекі од турбот,
Влаштуєм з дітьми хоровад,
Співати будем і радіти.

У супроводі щасних дум
За нею радісний іду,
Іду, підстрибую, сміюся,
Прийшов і почуваю знов
До себе трепетну любов
І знов веселошам корюся.

1933 р.

ПОМИЛКА

ДРАМАТИЧНИЙ ЕТЮД НА 3 ЕПІЗОДИ

ПЕТРО ПАНЧ

Дія відбувається на заводі

ДІЄВІ ОСОБИ:

Яцун—колгоспник
Павлушка—його син, піонер.
Секретар завпарткому
Сивий робітник
Трипілка—слюсар

Редактор заводської газети
Фотограф
Голова цехкому
Іржа
Похнюплений робітник } п'яниці
Робітники, робітниці.

ПЕРШИЙ ЕПІЗОД

Заводський партійний комітет. За столом сидить секретар ЗПК і розмовляє по телефону: "У телефона секретар заводського партійного комітету... Так, так... Гаразд..." Біля столу стоїть, читаючи якогось папірця, Сивий робітник.

ЯВА I

Входить Яцун у світлі, підперезаний поясом, на ногах шкарбуни, за плечима клунок. Заним Павлушка в червоній краватці і з книжкою під пахвою.

Яцун—(несміливо) Може хоч тут, здрастуйте, товариші! Шукаємо, шукаємо... Секретар—(підвів очі)—А чого ви шукаєте, товаришу?

Яцун—Де тут у вас партійний комітет?

Секретар—А що таке? Оце і буде партійний комітет?

Яцун—(вишпорить у кишені) Листа до вас привіз. Від товариша Піддубного.

Секретар—Від кого?

Яцун—Від товариша Піддубного, що в тисячниках до нас приїхав, до колгоспу „Ясні зорі“.

Секретар—(протягає руку) А-а, від Піддубного? Що там він пише? Та сідайте, товариші, сідайте.

Яцун—Сідай, синашу. Це мій синок (Передає листа).

Секретар—(беручи лист) Піонер?

Яцун—Та який каналія, що й піонерію превзойшов (гладить його по голові). Всю передню жизнь уже знає.

Секретар—Славний синок. Будь наготові!

Павлушка—(салютує) Завжди наготові! (ніяковіє).

Яцун—(любовно) Маладець Павлушка! Бачиш, а ти боявся. Тепер скрізь свої люди.

Телефонний дзвоник

Секретар—(бере трубку) Слухаю... Секретар ЗПК... (далі веде розмову тихо).

Сивий робітник—(видираючи листа). Дай, я тим часом почитаю.

Яцун—(присідає до клунка, витягає звідти пляшку горілки і крадькома ховає її за пазуху. Спереду виростає горб) Отак буде безпечніше!

Павлушка—(стривожено) Навіщо ви, тату?

Яцун—Щоб не потовклася в лантусі. Павлушка—Навіщо ви знову горілки взяли?

Яцун — (поводить очима до столу) Цсс... мовчи...

Павлушка — Ви ж казали, що більше не будете пити.

Яцун — Я ж не п'ю!

Павлушка — А навіщо ж...?

Яцун — (зводиться на ноги). А ти чув, що казав кондуктор у поїзді: попросіть гарненько і зроблять. От навіщо!

Секретар — (кинувши телефон). Ну що там пише Піддубний?

Сивий роб. — Лає нас Піддубний.

Секретар — Значить заслужили. Читай вголос.

Сивий роб. — (читає) „...нервує мене брак зв'язку з заводом, де я виріс і який до того ж шефствує над нашим колективом. А ви знаєте людську вдачу, хоч би яка вона була мідна, все ж таки шукає підтримки у свого класа і лише тоді виявляє себе на роботі, коли дістає підтримку“...

Секретар — Правильно. Піддубний має рацію.

Сивий роб. — Отож, бюрократи, виправляйте свою помилку негайно, а то ще й ми візьмемо вас на роги.

Секретар — (до Яцуна) Ну, як вам припав наш товариш Піддубний?

Яцун — (занятий своєю пляшкою, скидається). Піддубний? За Піддубного дякуємо, товариші. Підсилили колгосп! Ну й сказати, товариш Піддубний справжній стійкий елемент революції.

Секретар — А з трактором що у вас трапилося?

Яцун — Обламалися, товаришу. Та просто знівечили на камені (дістає із лантуха гонок) А тепер ніде не дістанемо такої балабайки.

Секретар — (перебирає до своїх рук гонок) Покалічили на совість!

Яцун — Каменюку ж яку вивернули: од віку може лежала. Карабан, наш куркуль, усе життя на ню опирався, а трактор з корнем вивернув.

Секретар — Камінь?

Яцун — Отакий завбільшки (показує руками). Ну й підірвався.

Секретар — Якось залагодимо.

Яцун — Тільки на вас, товариші, й надія! А то вже скрізь побував.

Секретар — Зараз узнаємо (до робітника) Поклич Трипілку, він був в Агітпропі, і редактора гукни.

(Робітник вийшов).

Ну, що, як там у вас із урожаем?

Яцун — Цього року є чим похвалитися. Добре попрацювали, і маємо. Ось ми з Павлушкою, по скільки заробили, синок?

Павлушка — (одірвався від плакатів) По десять кіло на трудовень.

Яцун — По десять кіло на трудовень.

А скільки трудовнів, Павлушко?

Павлушка — Хіба ви не знаєте?

Яцун — (грайливо) А може я забув.

Павлушка — У вас триста двадцять, та у мами сто п'ять.

Яцун — (показує на Павлушку) — Та в нього сорок вісім. А прикиньте на зерно...

ЯВА II

Входить Трипілка

Секретар — От і Трипілка. Ти, здається, знаєшся на тракторах. Ось глянь (передає гонок). Це з нашого підшефного колгоспу. Піддубний просить допомогти.

Яцун — Саме оранка, а трактор через таку дрібницю дурно стоїть.

Трипілка — (вертить гонок) Можна буде направити. Доведеться залити й пришабрити бабіт.

Яцун — (зрадів) Будьте ласкаві. А за могоричком справа не стане (стукає по пляшці).

Трипілка — (киває головою) Гаразд. Ви заждіть трохи, підемо до тракторного цеху.

Яцун — (зрозумівши по своєму). Дивіться де зручніше, а в нас тепер і сало і хліб не куповані (до Павлушки) От бачиш, і пригодились (стукає по пляшці).

Трипілка, не почувши останніх слів, виходить, а на дверях з'являється Редактор,

ЯВА III

Редактор — (з дверей) Ти кликав мене?

Секретар — Слухай, товаришу редакторе, на тебе скаржаться товариші, що виїхали на село.

Редактор — За віщо?

Секретар — Чому ти їх погано по-стачаєш газетами.

Редактор — Кого це?

Секретар — Ну хоч би Піддубного. На ось від нього листа, використаєш у газеті (передає листа) А це товариші із колгоспу „Ясні зорі“, побалакай з ними.

Редактор — (взявши листа) Ви з колгоспу? (подає обом руку).

Яцун — Атож. Приїхали ремонту просити.

Редактор — (тягне за собою) Давайте тут у куточку побалакаємо... Хоч чекайте (хутко вискакує за двері).

Яцун — (торкає ліктем сина) Учись, Павлушко, бач які на заводі люди — редактор, а руку тобі подає, як рівному.

Павлушка — (з докором) А ви з пляшкою.

Яцун — (авторитетно) Пляшка, сину, не про нього. Такі люди завжди пар-тійні.

ЯВА IV

Входить Редактор і за собою веде фото-графа.

Редактор — (до Яцуна) Сідайте до столу: ми вас сфотографуємо.

Яцун — (розгубився, його непокоїть пляшка, що виринається горбом) Може у газеті вмістите?

Редактор — А як же: наші гості — обов'язково!

ДРУГИЙ ЕПІЗОД

В цехкомі. За столом сидить голова цехкому. Снують робітники, то мовчки підсовують папірця на підпис, то розмовляють поміж собою. Дехто снідає

Голова цехкому — (на гурт) В цеху оголосили про суд?

Із гурту — Оголосили.

Голова цехк. — На коли?

Із гурту — Скоро почнуть сходитися.

Голова цехк. — А ті, „мудрі голо-ви“, прийшли?

Із гурту — Сидять на прогоні — Як у мертвій воді скупані.

ЯВА I

Входять: Трипілка, Яцун і Павлушка.

Яцун — (приголомшений, тягне Павлушку за сорочку) Не лови гав. Бачиш, скільки тут маховиків, і не стямишся, як укрутить.

Яцун — (ще більше губиться) Так може б одного синашу?

Редактор — Разом із синашою (бере за плечі і становить їх за стіл обабіч секретаря).

Секретар — (відірвався від паперів і при-тяг до себе Павлушку) Виростеш, бу-деш мене заступати!

Павлушка — (несміливо) А де треба вчитися, щоб таким бути?

Секретар — У Маркса, у Леніна, у Сталіна, синок.

Яцун — (шукає стільця) А може б я сів?

Редактор — Краще стійте. Тільки вийміть ізза пазухи що там у вас виринається.

Яцун — (зовсім стратився, засунув уже руку в пазуху) Я доки розстібнусь...

Фотограф — Отак і стійте (ділиться). Раз, два, три! (виблискує магній) Гото-во!

ЯВА V

З'являється Трипілка з гонком у руках.

Трипілка — А тепер ходімте за мною.

Секретар — Зайдете потім, візьмете листа Піддубному.

Редактор — І свіжих газет.

Яцун — (втирає піт) То мабуть синок уже забіжить. Як у вас душно!

Трипілка, Яцун і Павлушка направ-ляються до дверей.

Завіса

Яцун — А коли могорич?

Трипілка — Ось послухайте сами. Ну оце наш цеховий комітет, оце товариш голова.

Голова цехк. — (заклопотано). Сідайте!

Трипілка — Це товариш із колгоспу...

Яцун — (сідає біля столу, кладе на стіл шапку й ставить біля себе Павлушку)... „Ясні зорі“, чули?

Голова цехк. — (заклопотано) Ага... так, так, а це мабуть ваш синок?

Яцун — (кладе руку на голову Павлушці). Узав, нехай подивиться, як ви тут живете. Бо я трохи знаю, хоч і давно вже був, ще до революції.

Голова цехк. — (посміхається не знати кому) Просимо... тобі печатку?... кажете „Ясні зорі“? Ну, придивляйтеся і у себе розкажете, як працюють робітники...

Яцун — (крутить головою) Та хліб не дурно ідять...

Голова цехк. — У вас там мабуть пахощі, соловейки.

Яцун — Та вже ж не так, як у вас: і досі у вухах лящить.

Голова цехк. — (дає газету) Бачили нашу цехову газету?

Яцун — (передає Павлушці) Ану прочитай, синку.

Трипілка — (до молодого робітника) Візьми, товаришу, наладь оцей гонок. Бачиш, чекають люди.

Молодий роб. — (розглядає гонок, зиркає на гостей, радиться з Трипілкою) Годи́ни за три буде готовий!

Яцун — (почувши, зривається) Будьте ласкаві! (несміливо вже) Якщо вживаєте так я й могорич поставлю, щоб уже певно!

Трипілка — (прощаючи) Він зараз поспідає.

Яцун — (ще раз пробує) От і ходіте разом, я ж колись бував у місті (повертається до столу за шапкою, тимчасом Трипілка й молодий робітник виходять з кімнати).

Голова цехк. — (рукою притримав його шапку) Ви почекайте тут: зараз суд буде. Вам слід послухати. (На гурт) Нехай заходять.

ЯВА II

До кімнати заходять Іржа, похнюплений робітник і інші робітники й робітниці. Сідають, де хто знайшов собі місце. Яцун з Павлушкою стоять біля свого клунку.

Голова цехк. — Зібралися?

Із гурту — Вистачить.

— Можна, товариші, починати...

— А то й перерва скоро скінчиться

Голова цехк. — (встає) Гаразд. Так от, товариші! У нас на заводі група робітників, до яких тепер шкода прикладати цю почесну назву, припустилася ганебного вчинку. На збори це питання виносимо вдруге, бо минулого разу дехто з вас поставився несерйозно, зовсім не турбуючись, що ця пляма може лягти на весь завод.

Із гурту — А ти таки хочеш угробити їх?

— Та про що йде балачка?

— Ми ще нічого не знаємо!

Іржа — все одно, крой, Ванька, вислужуйся!

Із гурту — Прикуси язика, Іржа!

Голова цехк. — Може ти ще не проспався, Іржа? А справа от у чім... Чи ти сам хочеш розповісти про свої художества, бо у тебе язик щось свербить?

Іржа — (одвертається) Коли захочу, тоді й почухаю.

Голова цехк. — Тиждень тому, товариші, у нас на заводі трапився такий скандал. Регуліровники на тракторах виїхали із заводу до Рогані для іспиту машин. І замість того, щоб по більшовицькому поставитися до своїх обов'язків і перевірити машини, вони заходилися пиячити.

(Яцун відкашлявся і втяг груди, на яких лежала пляшка з горілкою)

Закінчилося це тим, товариші, що один напорівся з трактором на селянську підводу, другий ночував десь дома і привів машину тільки вранці.

Похнюпл. роб. — (не підводячи голови) Я вже о четвертій був тут.

Голова цехк. — Це в той час, коли робітники й колгоспники, напружуючи всі сили за своєчасне виконання промфінпланів, у той час, коли у нас у

цеху ще й досі не зліквідовано габельного прориву, бачите, знаходяться такі громадяни, що своїми вчинками ще більше поглиблюють прорив, знаходяться такі товариші, навіть з кандидатським квитком у кишені, які не вбачають у тому, щоб випити на роботі, нічого злочинного.

Похню пл. роб. — Я казав, що як хворий вважаю для себе можливим випити, щоб не простудитися.

Із гурту — Це вітку?

— Що ж ти будеш робити взимку, сердешний?

— Поступить на гуральню!

— Або гарячу смолу буде пити!

Голова цехк. — А дехто зводить це на жарти. Я питаю: можна таких громадян називати свідомими робітниками, пролетарями? Можна їхніми п'яними руками будувати соціалізм?

Іржа — (зривається) Та що я, братці, даром усю жизнь воював, усі моря-окіани пройшов?

Із гурту — Огонь і води...

— І мідні труби...

— Це коротше!

Іржа — ... сім літ, як один деньок був...

Із гурту — ... у прогульниках...

Іржа — А він буде мені пляшкою очі колоти!

Із гурту — А ти чим хотів?

— Штопором?

— Дура, тобі ж добра хочуть!

— Розходився!

Іржа — Ну, випив, ну, ошибся, так що ж ти, шкура, свого брата за душу береш.

Із гурту — От бачиш, уже й до душі дійшло.

— А там і до розуму дійде.

— А то було як об стінку горохом.

— Дивись, із тебе ще люди вийдуть.

Іржа — (не слухаючи, б'є себе в груди) Навіщо він душу трогав.

Із гурту — Та набіса кому твоя душа здалася?

— Може думає в Торгсін понести?

— Тобі треба потилицю набити.

— Щоб не ганьбив робітничий клас.

Похню пл. роб. — (зводить на ноги) Товариші, дайте я скажу.

Голова цехк. — Говори. З ними ж був.

Похню пл. роб. — Поїздка туди пройшла нормально, потім приймальник переписав дефекти і ми на Тракторобуді пообідали. По обіді Іржа переставив магнето, перевів машину на гас.

Із гурту — Та ти присутніше.

— Може навмисне, щоб перерви дочекатись.

Похню пл. роб. — Я діло кажу. Потім я оглянувся, біля мене нікого нема. Дивлюсь, лежить чотири літри горілки.

Із гурту — А може п'ять літрів?

Похню пл. роб. — Чи, пак, п'ять. Ми чотири випили, а п'ятий розбила.

Із гурту — (хтось відхнув) Ех-ех, розтяпи!

Похню пл. роб. — Потім я кажу Іржі: давай їхати, а він п'яний уже.

Із гурту — А ти?

Похню пл. роб. — Щось не помню вже.

Із гурту — Значить був цілком тверезий, раз нічого не пам'ятаєш.

Голова цехк. — Чуєте, товариші, як вони змагалися? З п'яних очей ви влізли в яму, потім на підводі...

Із гурту — Забрати у них професійні квитки.

— І нехай вони забудуть дорогу на завод.

— Це ж опудала старої Росії, а не робітники.

Голова цехк. — (до п'яниць) Ви хоч усвідомлюєте свій проступок?

Похню пл. роб. — Та який же тут проступок? Ну випили, так хіба з іншими такого не траплялось.

Голова цехк. — (обурено) Товариші, так говорити може справді або людина, що пропила голову або агент класового ворога, який намагається всіма засобами послабити нашу міць. Я думаю, що для всіх уже ясно, що такі робітники тільки ганьблять наші лави. Мені соромно перед гостями з колгоспу. Що вони будуть думати про робітників, про свого шефа (всі глянули на Яцуна і на Павлушку. Ті зніяковіли. Ядун ще більше втяг у себе груди).

— Це наші гості із колгоспу „Ясні зорі“ (усі заляскали в долоні) Нехай цей товариш скаже, що він думає про

горілку, про все, що тут чув. От, будь ласка, просимо (і підсунув Ядуна на середину. Знову загомоніли і заляскали в долоні).

Яцун — (не сподівався і злякано обвів присутніх, потім поклав руку на пляшку, ніби до серця і почав замішано). Я, товариші робочі, ось що скажу. Буває таке, я не опровергаю того, що ви випили, це ще трапляється і в нас. Ми теж ламали трактор. Тільки як і коли ламали? От вопрос! Ми, товариші, ламали уночі, на роботі, аж камінь вивернули, на який куркуль може одвіку спирався. У нас аж жили напиналися, щоб раніше за першу бригаду скінчити оранку, хлібом, вас, товариші, забезпечити, за те, що нас тракторами, машинами постачаєте, а ви ламали з п'яних очей (Яцун враз обурюється і підвищує голос) А може то вас англичанка напувала, бо їм комуна советська жити не дає, не даром бо каже, як п'ятирічку за чотири роки виконають — буржуям біда тоді буде!

Із гурту — (загомоніли й заляскали в долоні) Правильно, правильно!

Яцун — (уже спокійніше). Я кажу, товариші, дякуємо вам, що дали нам такого товариша Піддубного. Стійкий елемент революції. А ви (у бік п'яниць) каляєте робітничий клас, котрий повинен бути диктатором. Я такого настроя, раз ці товариші наделали, так нехай вони тепер стають і перед судом, а в робочого класа мусить бути чистий вид!

Із гурту — (схоплюються і з вигуками насувають на Ядуна) Правильно, товаришу, правильно!

Яцун — (здивовано озирається, але в цей час ззаду його схоплюють на руки й починають гойдати. „Ура, ура! ура!“ Спочатку на землю летять із ніг шкарбуни, потім розхристуються поли у свити і з пазухи вилазить пляшка горілки, яка загрожує упасти робітникам на голови. Яцун безнадійно ловить її руками і кричить) Пустіть, хлопці, ой, пустіть, ради бога!

Павлушка — (смика за штани робітників) Пустіть тата, пустіть!

Із гурту — (вже машинально) „Ура!“ (і здивовано розступаются).

Яцун — (падає на підлогу з руками біля пазухи) Пустіть, прошу!

Павлушка — (майже крізь сльози) Я ж вам казав.

Голова цехк. — (нахилився) Що з вами, товаришу?

Яцун — (замішано застібається) Повірите, злякався.

Голова цехк. — Чого ж ви злякалися? У нас товариші усі тверезі.

Яцун — Злякався (Зводиться і сідає на стілець).

Голова цехк. — Серце мабуть погане?

Яцун — (зрадів) Ага, товаришу, мабуть серце... Ну ж, думаю, вискочить.

Голова цехк. — Відпочиньте, голубе. Ну, чули всі, що сказав нам товариш колгоспник?

Іржа — (не зводячи голови) Правду він сказав. Я, товариші, виріс на заводі. Ви гадаєте, мені легко слухати. А, та що там (махає рукою) Каюсь, от ей-ей щиро. Покарайте, як знаєте, а завод треба оберігати... (Хутко виходить. Робітники вражені).

Похнюпл. роб. — Я теж, товариші, обдумав, що ви казали. Стара ще в нас звичка. Соромно, щоб зразу признатися. Що ж тут балакати? Звісно винуват... Буде для других наука (виходить).

Голова цехк. — Справу цю ми передамо в профспілку, а товаришам треба допомогти виправитися. (Загук гудок. Перерва скінчилась. Робітники посунули до цеху. Залишились: Голова цехкому, Яцун і Павлушка).

Голова цехк. — Ну що, товариші, хочете, може подивитися, як працюємо, наші досягнення, раціоналізацію?

Павлушка — (радо) Покажіть.

Яцун — (крутить головою). Щось мені непереливки.

Голова цехк. — Ну, тоді погуляйте, а біля третьої години заходьте за вашим гонком. Будь наготові, синок!

Павлушка — (салютує) Завжди наготові! А коли ми подивимось?

Яцун — (ніби виправдуючись) Ми ще подивимось, обов'язково. Ходім поспідаємо попервах... (ідуть до дверей).

Завіса

ТРЕТІЙ ЕПІЗОД

На двинтарі. На гробках сидить Яцун і Павлушка. Яцун витяг із лантуха хліб, сало, нарізав його ножом, потім злодійкувато озирнувся і витяг із пазухи пляшку.

Яцун — (свариться пальцем) Ну й налякала ж ти мене, холера. Просто умутила. Я вже думав, аж от де пропав Яцун. Отак помилитися на старість. Аж у піт кинуло. Ну, якби виприснула, коли мені товариші уваження робили. То нас би тоді так розмалювали б у газеті, що й очей не можна б було показати у колгосп. А раніше бувало тільки скажи „могорич“, так їх би як сарани налетіло. Ну що тепер із тобою, анахтемою, зробити?

Павлушка — (стомлено їсть сало) Не пийте, тату.

Яцун — Та її мало спалити, не то що пити. Хіба от тільки попробувати (і він вибив корок)

Павлушка — Не треба. Ви ж на заводі що казали.

Яцун — (дивиться крізь пляшку на сонце) Що казав на заводі? Те що треба казав.

Павлушка — (тягне стомлено) Ви ж лаяли тих робітників.

Яцун — А як же по твоєму — хвалити? Такого нарobili, та щоб мовчати. Добро народне.

Павлушка — Через горілку ж.

Яцун — (глибоко вдихає запах сивушного масла) Авжеж що через неї.

Павлушка — А сами хочете пити.

Яцун — Хто, я? Може тільки попробую.

Павлушка — Ви ж казали раціоналізацію ще подивимось.

Яцун — (вагається, вертиться) А хіба я хочу пити. Я тільки думаю, що з нею клятою зробити. Знову на завод з нею? А подивитися треба, дома питатимуть що бачили.

Павлушка — (веселіше) Вилийте її.

Яцун — Шість карбованців на землю?

Ні, я її отак тут і залишу (Приставляє до гробка).

Павлушка — Щоб хто напився?

Яцун — А може я сам вернуся.

Павлушка — Так ви брехали на заводі?

Яцун — (мучиться) А з тобою уже й пожартувати не можна. І виллю (вагається, нюхає, нарешті рішуче перекидає вниз шийкою) Пийте, праотці, допивайте її кляту. Це вас колгоспник-ударник частує, потому на нову жизнь пішов! (Коли вже зосталося тільки біда шийки, він знову завагався, зирнув на Павлушку и заткнув пляшку пальцем).

Павлушка — (не помічаючи цього) А ви, тату, розкажете, в колгоспі, як виступали на заводі, як знімалися.

Яцун — (пересмикнувся і рішуче вилив рештку) Авжеж, що розкажу. Може й ще де доведеться знятися (і він загрозливо заніс руку з пляшкою над хрестом).

Павлушка — Ви, тату, залиште пляшку, мама казали, щоб гасу...

Яцун — (ніяково) А я хіба що, я ж і хотів її у лантух укинути (зневажливо засунув у лантух на саме дно і з полегшенням зідхає) Ну, синашу, давай тепер обідати та підемо знову до товаришів на завод, нехай покажуть нам, як той трактор робиться (береться за хліб).

Павлушка — (пообідав і розгортає книжку) І додому вже?

Яцун — (гладить його по голівці) Потім поїдемо назад до колгоспу і будеш тепер, синок, вчитувати нам про нове життя (чути гудок) Ото мабуть нас кличуть! (збираються)

Завіса.

К І Н Е Ц Ь